БИБЛИОТЕКА
РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 119 (17607)

2008 чылдың октябрь 16, четверг

Садар өртээ 4 рубль.

Тыва Республиканың Чазаанда

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы октябрь 14-те болуп эрткен. Хуралды ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Шолбан-оол Иргит башкарып эрттирген болгаш аңаа республиканың ажыл-амыдыралы-биле холбашкан 36 айтырыгны чугаалашкан.

Кол айтырыглар «ТР-ниң 2009 чылда база 2010 болгаш 2011 чылдарның планнаттынган үелеринде республика бюджединиң дугайында» база «Тываның Албан медицина камгаладылгазының республика фондузунуң 2009 чылда база 2010 болгаш 2011 чылдарының планнаттынган үелеринде бюджединиң дугайында» (ийиги номчулгалары) ТР-ниң саң-хөө сайыдының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Урана Давааның болгаш Тываның Албан медицина камгаладылгазының республика фондузунуң күүсе-дикчи директору Тамара Первухинаның илеткелдерин сайгарып чугаалашкаш, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче дүүн, октябрь 15-те, киирген.

Чазак хуралынга ол ышкаш «2009-2010 чылдарда «Тус черниң чиг эдиниң баазазынга тудуг материалдарын болгаш конструкцияларны бүдүрерин хөгжүдери», «2009 чылда Тыва Республиканың коммунал инфраструктура объектилерин чаартыры», «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага хөгжүлдези мурнап турар зоналарны тургузары», «2009-2010 чылдарда Тыва Республиканың уруглары», «2009 чылда Тыва Республиканың одалга-энергетика комплекизиниң бүдүрүлгелерин хөгжүдеринге күрүне деткимчези», «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага туризмни хөгжүдери», «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту хөгжүдеринге күрүне деткимчези», «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага күш-культура болгаш спортту хөгжүдери», «2009-2010 чылдарда Тыва Республиканы информатизастаары» деп тускай сорулгалыг республика программаларын чугаалашкаш, бадылаан. Бо программалар езугаар ажыл-агыйның адырларында берге айтырыгларны ам бүгү талалыг шиитпирлеп эгелээр.

Хуралдың кол айтырыгларының бирээзи – «2007 чылда Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң кадыкшыл байдалының дугайында» күрүне илеткелин ТР-ниң кадык камгалал сайыды Александр Ооржак кылган. Илеткелден алырга, республиканың күш-ажыл кылып шыдаар назы-харлыг чурттакчы чонунуң озал-ондактан, хораннанганындан, кемдээшкиннерден өлүп хораар чоруу бирги черде турарын, чүге ынча хөй кижи амы-тынындан мынчаар чарлып турарының чылдагаанын тодарадырын Чазак Даргазының оралакчызы Анатолий Дамба-Хуурак дүвүрел-биле чугаалааш, бо айтырыгже чүгле Кадык камгалал яамызы эвес, а социал адырга хамааржыр яамылар кичээнгейни угландырып, кады ажылдаарын, бо илеткелди албан черлеринге, организацияларга, бүдүрүлгелерге база таныштырарын сүмелээн. Сайгарылга соонда күрүне илеткелин Чазак кежигүннери хүлээп алган.

2009 чылда мурнады хөгжүдер «Өөредилге» национал төлевилелди боттандырары-биле база ооң иштинде салым-чаяанныг анныяктарны деткиири-биле тиилекчилеринге шаңналдар тыпсыр республика хемчеглериниң даңзызын база хуралга бадылаан.

Чурттакчы чонну эң-не дүвүредип турар «2008-2009 чылдың одалга сезонунуң үезинде республиканың чедери берге чурттакчылыг черлеринче хөмүр сөөртүлгезиниң чоруп турарының дугайында» дыңнадыгны ТР-ниң үлетпүр болгаш энергетика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Карим Сагаан-оол кылган. Чазак кежигүннери бо чугула айтырыгны чугаалашкаш, бадылаан график езугаар октябрь 25-ке чедир хөмүр-даш сөөртүлгезин кожуун чагыргаларының даргалары хандырган турарының дугайында доктаалды хүлээп алган.

Чазак хуралынга өске-даа чугула айтырыгларны чугаалашкан болгаш тус-тузунда доктаалдарны хүлээп алган.

Чазак хуралының чапсарының үезинде ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, экономика сайыды Сергей Тен база ТР-ниң үлетпүр болгаш энергетика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Карим Сагаан-оол журналистер-биле ужурашкаш, айтырыгларынга харыылааннар.

С.И.Тен Москвага сургакчылап чорааш, Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол-биле РФ-тиң регионнар хөгжүлдезиниң талазы-биле сайыды Д.Н.Козак-биле ужурашканын дыңнаткаш, чугаа 2008 чылдың март 13-те Тыва Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинге хамаарыштыр хүлээп алган протокол шиитпириниң күүселдезиниң дугайында болганын, орта чамдык эдилгелерни кииргенин база оруктарны экижидеринге, 134 квартиралыг бажың тудуунга акша-хөреңгини, перинаталдыг төпке – 124 млн. рубльди, медицина дериг-херекселдерин садып алырынга – 300 млн. рубльди республикага тускайлап бээрин дугуржуп алганын, республиканың хөгжүлдезиниң дугайында айтырыг РФ-тиң Чазааның Даргазы В.В.Путинниң контролюнда турарын чугаалаан.

К.Б.Сагаан-оол Чазак хуралынга кылган дыңнадыы – республиканың чедери берге чурттакчылыг черлеринче хөмүр-даш сөөртүлгезиниң бо хүннерде байдалынга хамаарыштыр чүве чугаалааш, тус чер чагыргаларының 14548,9 тонна хемчээлге чарган керээлерин езугаар, октябрь 1-ниң байдалы-биле херек кырында 69,7 хуузун сөөрткен азы 10163 тонна, олардан Каа-Хем кожуун – 1115,5 тонна хөмүр-даш азы планының 70,8 хуузу, Кызыл кожуун – 1172,9 тонна (92,3 хуузу), Мөңгүн-Тайга – 3582 тонна (93 хуузу), Өвүр – 499 тонна (41 хуузу), Бай-Тайга – 352 тонна (45 хуузу), Улуг-Хем – 355 тонна (103,6 хуузу), Эрзин – 2591 тонна (57 хуузу), Тес-Хем – 39 тонна (25,2 хуузу), Чөөн-Хемчик – 11,6 тонна (10,5 хуузу), Сүт-Хөл – 445 тонна (61,1 хуузу) хөмүр-дашты тус-тузунда сөөрткенин дыңнаткан.

Адыгжы СААЯ.

В.ПУТИННИҢ ДААЛГАЗЫ-БИЛЕ...

РФ-тиң регион хөгжүлдезиниң сайыды Дмитрий Козак Тываның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң талазы-биле №10 протокол шиитпириниң күүселдезиниң чоруп турарының дугайында ажылчын ужуражылганы Тываның премьери Шолбан Кара-оол-биле октябрь 10-да чоруткан. Сайытты тыва айтырыгга хамаарыштыр белеткенип алырын РФ-тиң Чазааның Даргазы Владимир Путин дааскан турган.

Ужуражылгага Шолбан Кара-оолдуң медеглээни-биле 12 даалгаларның (26 иштики пункттарның) чүгле бежин күүсеттинген деп санап болур. Оларның чамдык кезии күүселдеде чоруп турар, а чамдыктарының талазы-биле ведомстволар чүгле езу эдерип харыылап каап турарын премьер демдеглээн. Чамдык айтырыгларның шиитпирин, чижээ, «Чурттаар оран-сава» ФТСП-ниң иштинде ТКУ-нуң башкыларынга болгаш ажылдакчыларынга 114 квартиралыг чуртталга бажыңының акшаландырыышкынын база ол ышкаш аэропорттуң ужархонар оруун чаартып кылыр ажылдарын келир үеже – 2011-2013 чылдарже соңгаарладып кааны, бистиң республикага кончуг таарышпас дээрзин, дарга онзалап демдеглээн.

«Тыва Республикага хөгжүлде негеттинип турар. Ынчангаш регионнуң кол дээн угланыышкыннарын – инфраструктура болгаш тудуг комплекизин тургузарын эки деткиир ужурлуг бис» — деп, Д.Козак чугаалап турган.

ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

Мөңгүн-Тайгадан медээ

МАЛ БАЖЫ ӨЗҮП ТУРАР

2008 чылдың январь 1-ниң байдалы-биле кожуунда үш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери: «Малчын», «Мөген-Бүрен», «Кашпал», ийи арат ажыл-агыйлары база 375 хуузунда дузалал ажыл-агыйлары бар. 2008 чылдың сентябрь 1-ниң байдалы-биле алырга, хой, өшкү — 72443 баш, бода мал – 7278, ооң иштинде инектер – 2480 баш, чылгы мал – 583 баш, хаваннар – 66 баш, төрүүр хой, өшкү — 31659 баш. Эрткен чыл-биле деңнээрге, бода малдың баш саны – 4 хууга, хой, өшкүнүң – 6 хууга, чылгы мал – 6 хууга, хаваннар – 38 хууга өскен. Шээр малды өстүреринге кол рольду «Малчын», «Мөген-Бүрен» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгелери ойнап турар.Олар шээр малдың 61 хуузун тудуп, өстүрүп турар. А хуу дузалал ажыл-агыйларында бода малдың – 64,9 хуузу, шээр малдың 30,2 хуузу, чылгы малдың – 55,9 хуузу бар. Кожуун мал оолдаашкынының үезинде 28293 анай, хураганнарны камгалап алган. 2008 чылдың сес айларында бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар 438, 74 тонна эътти, 457,1тонна сүттү, 63,04 тонна дүктү бүдүрген.

ТЫВАНЫҢ ЭНЕРГЕТИКТЕРИ КЫШКА БЕЛЕН

ПАСПОРТ

ГОТОВНОСТИ К РАБОТЕ
в осенне-зимний период 2008/2009 гг.
ВЫДАН

ОАО «Тываэнерго»

на основании акта проверки готовности
к работе в осенне-зимний период от ... № 7

«Тыва энергия» ААН күскү-кышкы үеге белениниң паспортун алган. Ол документини алганы дээрге, бүдүрүлгениң кышка 100 хуу беленин көргүзүп турар.

Бо чылдың кол бергелериниң бирээзи оларга — күштүг хаттар. Ооң уржуундан ыяш чагылар бойдус халавының күжүнге шыдашпайн, кээп дүжүп турган. Түңнелинде 2000 чагыларны демирбетон кожуглар-биле быжыглаан. Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, ол ийи катап көвей боол турар. 900 чагыларны бүдүнү-биле солаан. 900 км хире электри дамчыдылгазының шугумнарын септээн.

«Самагалдай» иштики станцияда электри шугумунуң чаа өжүрүкчүзүн тургускан. Ооң мурнунда Самагалдай—Эрзин электри дамчыдылгаларының шугуму өжерге, үш кожуун хары угда чырык чок артып каап турган. Оон аңгыда «Эрзин» иштики станцияда статиктиг конденсаторнуң чаа батареязын база энергетиктер тургускан. Ол четкиде ток күжүнүң деңнелин улгаттырып турар. Ынчангаш суурнуң электри дамчыдылгаларының шугумнарының күжү чиигеп, хереглекчилерге шынарлыг электри энергиязы чедип турар.

Кызыл хоорайның хуваалда четкилерин катап тургузарынга улуг дузаны Сибирьниң регионнар аразының хуваалда четкилер компаниязы дузаны каткан. Омскиден келген ажылчыннар бригадазы хоорайның дөрт кудумчуларында чаа салгалдың үрегдеттинмес электри удазыннарын кылган. Түңнелинде хоорайның трансформаторлуг иштики станцияларының бирээзиниң ажылын чиигеткен. Маңаа сагындырып каары болза, оон эрткен чылын электри энергиязы-биле хандыртынып турган кудумчуларның, чеже-даа дошкун соoктар турза, электри удазыннары эстээш, үстүп турган.

Түңнелинде республиканың четкилерин катап тургузар талазы-биле септелге программазынга планнаттынган 35 млн. рубльдиң орнунга 38,8 млн. рубльди чарыгдаан. Эрткен чылгы күскү-кышкы үеге деңнээрге, бо чылын элээн хөй септелге ажылдарын чоруткан.

Национал музейде

ДЕЛГЕЛГЕ: «Аржаан-2»

Бо чылдың октябрь 12-де Тываның Национал музейинге Бии-Хем кожууннуң девискээриниң Хааннар шынаазындан "Аржаан-2" базырыындан 2004 чылда-ла казып тыпкан эртинелерни делгээн делгелгениң байырлыг ажыдыышкыны (презентациязы) болур турган. Ынчалза-даа ону соңгаарлаткан. Ооң чылдагааны музейниң ажылдакчылары, музейниң директорунуң хүлээлгезин күүседип турар Виктор Чигжит, эртем секретары Ульяна Өпей-оол болгаш "Аржаан-1" болгаш "Аржаан-2" базырыктарының экспонаттарын делгээн делгелгениң ажылчын бөлүүнүң удуртукчузу Шончалай Ондар олар парлалга конференциязын эрттирген.

Байырлыг ажыдыышкынны соңгаарлатканының ужуру болза, Санкт-Петербург хоорайда Күрүне Эрмитажының удуртулгазының бо хемчеглерге киржири-биле ону соңгаарладырын улуу-биле дилээн боop турар. "Аржаан-2" базырыын казып тыварынга улуг үлүг-хуузун киирген, Эрмитажтың археологу, эртем ажылдакчызы Константин Чугунов, Эрмитажтың директору Михаил Пиотровский база бөлүк эртемденнер болгаш онза хүндүткелдиг аалчылар — Тываның сенаторлары Сергей Пугачев, Людмила Нарусова, Москвада Тываның бүрүн эргелиг төлээзи Василий Урбан олар ажыдыышкынга кээр күзелин илереткеннер. Ол ышкаш Ульяна Өпей-оолдуң дыңнатканы-биле алырга, ук делгелгениң байырлыг ажыдыышкынынга немец эртемденнер база делгелгениң ажыдыышкын хемчеглерин үстүнде айыткан чылдагааннар-биле чылдырганын билип кааш, аңаа киржири-биле чедип кээп болурун дыңнатканнар. База бир эң хүндүткелдиг аалчыны, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус Россияның Маадыры, генерал Сергей Шойгунуң маңаа киржири-биле аалдап келирин музей ажылдакчылары четтикпейн манап турарын чугаалады.

Ажылчын бөлүктүң удуртукчузу Шончалай Момбужаевна келген журналистерге делгелгеге 1000 ажыг экспонаттарны делгээр деп турган болза, ам оларның саны ийи катап көвүдээнин дыңнатты. Каш хүн хостуг үе тыптып келгенде, бөлүктүң ажылдакчылары 1971-1974 чылдарда казып тыпкан "Аржаан-1"-ниң алдын болгаш хүлерден кылган экспонаттарын делгээрин шиитпирлээни база улуг чедиишкин деп санап турар. Чүге дизе оларны ийи-чаңгыс делгээн болгаш ону көрген кижилерниң саны ховар. Ында ук базырыктың сүлдези "Ак-кызыл пантеразы" кол черни ээлээр. Музейге кээп, делгелгени сонуургаан кижилер бо ийи аңгы базырыктарның эртинелиг чүүлдерин деңнештирип, оларның ылгалын болгаш онза талаларын көөр аргалыг болур.

Найысылалдың чурттакчылары болгаш аалчылары музейниң бир залынга аңгылаттынган делгелгени 18-тиң хүнүнде эртенгиниң 10 шактан эгелеп көрүп болур. Алдындан кылган онза эртинелерни делгээн аңгылаттынган залче кииреpде, экскурсовод кижи 20-25 кижиден тургустунган бөлүк чыглы бээрге, залче киир-геш, 1 шак 30 минута дургузунда экскурсияны эрттирер. Ынаар кирери өртектиг болур: улуг кижилерге — 300 рубль, инвалидтерге, пенсионерлерге — 200, студентилер болгаш өөреникчилерге – 100 рубль, школа назыны четпээн уруглар халас кирер. Чамдык кижилерниң өртектерниң улуг болганындан, ынаар киреpин аарзынган хомудаан хөөннер база туруп болурун музей ажылдакчылары демдегледилер. Соңгаар улуг хоорайларда бир кижиниң билединиң өртээ 500 рубль чедип турар, а бистиң республиканың чурттакчы чонунуң, ылаңгыя көдээ черлерден келген кижилерниң ол талазы-биле шыдалы билдингир болганындан, өртектерин бичелеткенин дыңнатты.

Карим МОНГУШ.

ТЫВА: Өзүлдениң базымнары

Сайытка сөс

ЭКИ ТАЛАЖЕ КӨРГҮЗҮГЛЕР

2008 чылдың 8 айларының дургузунда республиканың көдээ ажыл-агыйының бүдүрген ниити продукциязы бо шагның өртектери-биле 1,85 млрд. рубль ашкан, ол дээрге ногаа болгаш үнүш өстүрер ажыл-агыйның продукциязының көргүзүглерин санаваска, 9,6 хуу өскен, а өртектер аайы-биле 2,6 хуу улуг болуп турар.

Көдээ ажыл-ишчилер бо чылын часкы хову ажылдарын 22,1 муң гектар шөлдерге тараан, тараа культураларының өзүмнерин 16,71 муң гектар, картофельди 3,98 муң гектар, ногаа аймаан – 1,07 муң гектар, чаңгыс болгаш хөй чылдыг мал чеми болур үнүштерни 351 гектар шөлге тараан.

Ниитизи-биле 15027 га шөлдүң дүжүдүн бо чылын алыр сорулгалыг турган. Ынчап кээрге, бо хүннерде тараа культураларын тараан 10152 га шөлдү, ол дээрге 68 хуузун кескеш, арыглаан, оон 10347 тонна тарааны алган. Бир гектардан ортумаа-биле 10,2 центнер дүжүттү алган. Чамдык чылдарда, чижээ, 1986 чылда бир гектардан 12,9 центнерни, 1988 чылда – 11,6, 2004 чылда – 10,7 центнерни алган бис. Бо көргүзүглерни өске чылдар-биле деңнээрге, бо хире дүжүттү бис чүгле 1981 чылда алган боop турар бис. Хар чаггыжеге чедир тараа дүжүдүн ажаап четтигиптер болзувусса, ниити дүжүдүвүс 15,5 муң тонна болур барымдаа бар. Тараа культураларының ажаалдазы Чаа-Хөл, Тес-Хем болгаш Эрзин кожууннарда доозулган. Дүжүт ажаалдазының темпизинге чаъстыг агаар-бойдус база салдарын чедирип турар.

Картофель болгаш ногаа ажаалдазы дооступ турар. Ол дээрге, бүгү ногаа өстүрген шөлдерниң 93 хуузу ажааттынган. Картофельдиң дүжүдү ортумаа-биле бир гектардан 115 центнер, а ногаа аймаа – 120 центнер болган. Эрткен чылгы көргүзүглер-биле деңнээрге, картофельдиң дүжүдү 42829 тонна (13 хуу хөй), ногааның – 12065 тонна (4 хуу хөй) болган. Республиканың Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем болгаш Сүт-Хөл кожууннарда картофельдиң дүжүдү (120–144 ц/га) эки боop турар. Ногаа аймаан Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем болгаш Кызыл кожууннар бир гектардан ортумаа-биле 130–175 центнерни алган.

Сиген белеткели бо хүннерде республикада дооступ турар. Ниитизи-биле ол эрткен чылдың көргүзүү-биле 8,6 хуу хөй болган болгаш 113924 тонна сигенни (планга дүүштүр 102 хуу) кескеш, белеткээн. Хоолулуг меде сиген белеткелин ам-даа уламчылап турар. "Каа-Хем" МКБ – 500 тонна сенажты, "Нива" көдээ ажыл-агыйкооперативи 300 тоннаны белеткеп алган.

Дүжүт ажаалдазын болгаш сиген белеткелин дүргедедири-биле Тыва Республиканың Чазаа, Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызы сүт-бараан фермаларлыг болгаш хөй тараа тарып алган көдээ ажыл-агыйларга 20 тонна кывар-чаар материалдар-биле дузаны каткан.

Бо чылын "Пирогово" хууда бүдүрүлгениң, "Каа-Хем" МКБ-ниң болгаш "Барыын" МТС-тиң ажылдакчыларының эки ажылын демдеглээри чугула.

Мал ажыл-агыйы база багай эвес көргүзүглерлиг. Бо чылдың сес айларның дургузунда мал бажының саны, мал продукциязының бүдүрүлгези өзүп турар-даа болза, мал бажының саны кызырлыр барымдаалар база бар. Чамдык малчыннар болгаш көдээ ажыл-агыйлар соок кышты ажып эртип алыры-биле, сиген белеткели арай шоолуг эвес болганындан, малды чишке ажыглап, оон акша-хөреңги үндүрүп ап турар таварылгалар эвээш эвес боop турары билдингир. Мал ажыл-агыйының көргүзүглери Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Улуг-Хем, Эрзин, Тес-Хем кожууннарда эки болуп турар. "Бай-Тал" ККБ-ниң малчыны Артый-оол Хертектиң, "Малчын" ККБ-ниң малчыны Олег Чыдым-оолдуң, "Сайыр" МКБ-ниң Экер-оол Ондарның, "Өдүген" МКБ-ниң Олег Орай-оолдуң болгаш өскелерниң-даа карак кызыл күш-ажылын демдеглеп каары артык эвес.

"2008-2012 чылдарда көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези болгаш продукция, чиг эт болгаш аъш-чем рыноктарын таарыштырары" деп республика чергелиг тускай сорулгалыг программаның күүселдези багай эвес чоруп турар. Бо чылдың 9 айларның дургузунда биче хевирлиг ажыл-агыйларга 1784 санныг чээлини берген. Ооң ниити хемчээли 413 млн. рубль болган, ортумаа-биле бир чээлиниң хемчээли 232 муң рубль болуп турар. Хууда дузалал ажыл-агыйлар 1769 чээлини (ниити түңү 392 млн. рубль), арат-тараачын ажыл-агыйлар 9 чээлини (12 млн. рубль түңнүг), көдээ ажыл-агый хереглел кооперативтери – 6 чээлини (8,6 млн. рубль) алган. Программа-биле көрдүнген чээлилерниң хемчээли долузу-биле шиңгээттинген. Алган чээлилер-биле 37,5 муң баш янзы-бүрү малды садып алган, 32 техниканы болгаш 9 мал кажаалары туттунган. Ынчалза-даа долаага арттырар өнчү чок болганындан, дыка хөй ажыл-агыйлар чээлини ап чадажып турар хевээр.

"2010 чылга чедир көдээниң социал хөгжүлдези" Федералдыг тускай сорулгалыг программа-биле көдээге бажың-балгат тударынга 62,9 млн. рубльди федералдыг бюджеттен үндүрүп берген, ооң иштинде чурттаар оран-сава кылырынга 15 млн. рубльди берген, 1,2 муң дөрбелчин метр хемчээлдиг оран-саваны ажыглалче киирген. Аныяк специалистерге болгаш аныяк өг-бүлелерге 31,8 млн. рубль өртектиг чурттаар оран-саваны садып азы тудуп алырынга акша-хөреңгини берген, ажыглалче 4,3 муң дөрбелчин метр хемчээлдиг оран-саваны киирген.

Көдээ черлерге бир дугаар эмчи дузазын чедирер талазы-биле Бии-Хемниң Сушка, Бай-Тайганың Бай-Талга, Эрзинниң Булуң-Бажынга, Тере-Хөлдүң Каргыга, Өвүрнүң Солчурга, Таңдының Кызыл-Арыгга, Чаа-Хөлдүң Шаңчыга, Ак-Туругга ниитизи-биле 8 ФАП-тарны ажыглалче киирген.

Электри четкилерин калбартырынга 4,9 млн. рубльди аңгылап берген, ооң иштинде Тере-Хөл кожууннуң Кунгуртугнуң электри шугумнарын долузу-биле чаарткан.

2008 чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин күрүнениң талазындан деткиири-биле бюджеттен үнер субсидия болгаш инвестиция хевирлиг 544336 муң рубль, федералдыг бюджеттен 199978 муң рубль дузаны көргүзери көрдүнген боop турар. Бо чылдың октябрь 1-ниң байдалы-биле алырга, 422399,5 муң рубльди үндүрген азы бүдүн чылдың 78 хуу лимит-хемчээлин берген. Ооң иштинде федералдыг бюджеттен 270502 муң рубльди (79 хуу), республиканың бюджединден 151896,7 муң рубльди (76 хуу) үндүрген. Республиканың агроүлетпүр комплекизинге күрүнениң деткимчезин долузу-биле шиңгээдип алыры – бо хүннерниң кол сорулгазы болуп турар.

Ол ышкаш республиканың болбаазырадылга бүдүрүлгелериниң көргүзүглери багай эвес болуп турар. Аъш-чем бүдүрүлгези бо чылдың 9 айның дургузунда 452 млн. рубль болган. Колбаса, эът кылыглары, эът-биле болбаазыраткан продуктулар-биле "Урянхай" ААН АҮК бодунуң продукциязының бүдүрүлгезин улгаттырып алган ажылдап турар. Ол ышкаш "Тывасүт" ККБ база боттарының баш удур санап алган сүт кылыгларының көргүзүглерин ажыр күүсеткен. "Кызылдың хлеб комбинады" база багай эвес көргүзүглерлиг ажылдап турар. "Чагытай" ККБ бодунуң арага кылыгларын үндүреринге белен.

Ниитизи-биле Тываның көдээ ишчилери болгаш болбаазырадылга үлетпүрүнүң ажылдакчылары бо чылдың 9 айларында багай эвес ажылдаан.

Москва хоорайның Бүгү-россияның делгелге төвүнге Россияның Көдээ ажыл-агый болгаш болбаазырадылга үлетпүрүнүң ажылдакчыларының байырлалынга тураскааткан делгелгеге ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Иван Васильевич Чучев баштаан Тывадан делегация база чорааш келген. Ол дээрге, Тес-Хем кожууннуң чагырга даргазы Владимир Орус-оол, ТКУ-нуң көдээ ажыл-агый факультединиң башкызы Чечек Сат, Кызыл кожууннуң "Баян-Кол" МКБ-ниң чылгычызы, Тыва Республиканың алдарлыг малчыны Борис Сенди-Хуурак, Барыын-Хемчик кожууннуң "Барыын" МТС ААН-ниң бригадири Юрий Саая, Чөөн-Хемчик кожууннуң "Даг-Ужу" уксаажыдылга ажыл-агыйының удуртукчузу Мөңге-Назын Ондар, Россияның Аграр партиязының Тывада салбырының даргазы Дадар-оол Дан-Сүрүң олар киришкеннер.

Бо чылын шак мындыг чергелиг делгелгеге бир дугаар киржип турар болганывыста, белеткеливис арай кошкак болган, ынчангаш келир чылын болур 11-ги делгелгеге бис оон-даа артык белеткенип алгаш, Тываның болбаазыраткан эът, сүт кылыгларын, алгы-кеш, дүктен кылган продукцияны төлептии-биле бараалгадырын сорулга кылдыр салып алган бис.

Валентин ЕНДАН,

Тываның Көдээ ажыл-агый болгаш аъш-чем яамызының сайыды.

Үнүүшкүннүг хурал

КӨРДҮНГЕН ХЕМЧЕГЛЕРНИҢ ӨЙ-ШААНДА КҮҮСЕТТИНМЕЙН БАРГАНЫНДАН...

Тыва Республиканың Чазааның чанында Санитар-эпидемиология комиссиязының үнүүшкүннүг хуралы Эрзин суурга болган. Ооң чылдагааны — вирустуг гепатит А деп саргарар аарыгның школачылар ортузунда болгаш уруглар садтарында чаштар ортузунда тыптып келгени. Чазактың ол комиссиязының үнүүшкүннүг хуралынга Эрзин кожууннуң чагыргазының коллегия кежигүннери, сумулар даргалары, эмнелге албан черлериниң ажылдакчылары киришкен. Хуралды Тыва Республиканың Хамааты камгалал, берге байдалдарда чурттакчы чонну болгаш девискээрни камгалаар болгаш үер-чайыктан чайладыр талазы-биле агентилелдиң директору Николай Мыйтын-оолович Монгуш удуртуп эрттирген.

Бо айыылдыг саргарар аарыгның эң баштайгы бүрүткели бо чылдың июль 22-де болган деп, Тыва Республиканың кадык камгалал сайыдының бирги оралакчызы Раушан Сандан-оол хуралга чугаалаан. Ынчан Эрзинден ийи, Бай-Дагдан бир чаш уругну саргарар аарыглыг деп тодараткаш, эмнелгеге эккелген. Ындыг аарыг кижилер бар деп дыңнадыгны кожууннуң эмчилери дораан-на «Тыва Республиканың Таңды кожуунда гигиена болгаш эпидемиология төвү» Федералдыг күрүне эмнелге албан чериниң Тес-Хем кожуунда филиалынче дамчыткан. Медээни бистиң яамы база алган. Оон улаштыр август айда 6 уруг, сентябрьда 5 чаш кижи бо аарыгдан аарый берген.

Кадык камгалал яамызы бөлүк эмчилерни кожуунче дораан чоруткан. Аараан чаштарны кожуун эмнелгезинге эмнеп, ол хамчыкты таратпазының талазы-биле баштайгы хемчеглерни ап, саргарар аарыг кижилер-биле аралашкан улусту илередип, оларга клинико-биохимиктиг шинчилелдерни чорудуп, баш удур тарылганы кылган. Олар 35 хонук дургузунда эмчиниң хайгааралынга турарлар.

Саргарар аарыгның тыптыр кол чылдагааны—ындыг аарыг улус-биле кады чемнениири, удууру, аралажыры, хуу арыг-силиг чорукту сагывазы, өг-бүлелерде социал деңнелдиң чавыс боор турары. Ооң уламындан гепатит А деп саргарар аарыг улам нептерээн, чаа-чаа кижилерни бүрүткээр ужурга таварышкан. Шак ынчаар июль 22-ден октябрь 10-га чедир 27 школачы болгаш садик чоруп турар чаштар аарыг деп бүрүткеткен.

Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы аарыгның нептерээр чоруун чавырылдырары-биле «Хаврикс, 720» деп сыкыртыр эмниң 600 туңну (дозаны) тускайлап берген. «Хаврикс» деп сыкыртыр эмни 451 чаш кижиге сыкырткан. Ам-даа 823 чашка эмни салыр.

Росхереглелхайгаарал эргелелиниң ажылдакчылары-биле кады Эрзин суурда суг сордурар 4 кудукка, Бай-Даг суурда 2 кудукка профилактика кылдыр дезинфекцияны чоруткан, 35 чуртталга бажыңнарынга, Эрзинниң, Бай-Дагның өөредилге черлеринге, уруглар садтарынга база ындыг ажылдарны эмчилер чоруткан. Микробиологтуг көргүзүглер талазы-биле сугга база шинчилелдерни кылган. Кожууннуң төп эмнелгезинде суг дезинфекциялаар «Аква-табс» деп херекселдиң курлавыры четчир.

Саргарар аарыгны болдурбас дизе, чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудар ужурлуг дээрзи билдингир. Бо хамчык нептереп эгелээрге, республиканың медицина профилактиказының төвүнден келген специалистер лекцияларны номчуп, эмчилерниң ортумак медицина ажылдакчыларының арызынга семинарларны эрттирип, өг-бүлелерге беседаларны чоруткан. Гепатит А деп саргарар аарыгның уржуунуң дугайында санбюллетеньни Эрзинниң медицина ажылдакчылары үндүргеннер.

Росхереглелхайгааралдың Тыва Республикада эргелелиниң ажылдакчылары база кожуунга хыналда ажылдарын кылып турган деп ооң удуртукчузу Людмила Салчак комиссияга чугаалаан. Школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге, школаларга барып, санитар-эпидемиология ажылдарын канчаар чорудуп турарын, дезинфекцияны өй-шаанда кылып турар бе, аарыг тарадып болур каразынчыг кижилерни шинчээн бе, сугнуң шынарын хайгаараан бе дээрзин хынаан.

Эрзин кожуунда вирустуг гепатит А деп аарыг уруглар ортузунда тыптып турар.

Ооң түңнели өөрүнчүг эвес болган. Эрзин суурнуң школазында өөреникчилерниң ижер суу негелдеге дүүшпес болган, дезинфекция болгаш чуур херекселдерниң курлавыры чедишпес, вирустуг гепатит А деп аарыгны болдурбас талазы-биле санитар-чырыдыышкын ажылы өөреникчилер аразында чоруттунмаан турган. Оон аңгыда, оон аараан уругларны медицина ажылдакчызы хайгааралга албаан, ону хүннүң-не термометрия-биле хынаар, эът-кежин көөр, уругларның канчаар албаннап турарын айтырар турган, а ол ажылдар күүсеттинмейн келген. Оон туржук, карантин чарлап каан үеде класстарны 5—10 класстарның өөреникчилеринге чугдуруп турган.

Ол-ла ажылдакчылар август 6-дан 8-ке чедир суг хандырылга системазының болгаш канализацияның ажыглал байдалында шыңгыы хажыдыышкыннар бар болганын илереткеннер. Ханы черден суг сордурар насос ажылдавайн турган, ооң түңнелинде эмнелгениң суг четкилеринче чоруп турар сугну өйлеп-таарыштырары болдунмаан. Турум сугларда хоралыг чүүлдерни баш удур узуткаары кылдынмаан, хирлиг суг ол-ла хевээр төктүп турган. Суг хандырылга системазының капитал септелгези база чоруттунмаан.

Бо талазы-биле байдал кожуунга бергедеп кээрге, республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды П.А.Морозов баштаан комиссия база ажылдап, школаларда, уруглар садтарында санитарлыг байдалды хынап көрген болгаш четпестерни чайладыр талазы-биле негелдени база тургускан турган.

Бо комиссияларның үндүрген түңнелдерин кожуунга хүлээп ап, чамдык ажылдарны кылган дээрзин чугаалаар апаар. Школа бүрүзүнде бюджет-даа, бюджет эвес-даа дөстерден акшаны тып тургаш, дезинфекция кылыр, арыглап чуур херекселдерни четчир кылдыр садып алган, чем кылыр черлерни дериг-херекселдер, соодукчулар-биле хандырган. Өөредилге черлеринде ижер сугну чурумчуткан, класс бүрүзүнде чаңгыс удаа ажыглаар саваны саткан, хайындырган суг кудуп каан сава тургустунган, хуу гигиенаны сагыыр байдалдар бар апарган.

Кожууннуң удуртулгазын хол куруг орган дээри база берге. Бо чылдың август 12-де «Эрзин кожуунда кайда-даа хаара туттунмаан чаштарның ортузунга вирустуг гепатит А деп саргарар аарыгны болдурбас талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглер дугайында», сентябрь 30-де Эрзин суурнуң №1, 4 школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге болгаш Бай-Даг суурнуң школазынга акша тускайлаар дугайында доктаалдарны кожуун чагыргазы үндүрген. Оон аңгыда санитар-эпидемиология комиссиязы бо аарыгларны болдурбас талазы-биле шиитпирни хүлээп алган, кожууннуң өөредилге килдизи база дужаалдар үндүрген турган.

Халаптыг чүве чүл дээрге, бо документилерде айыттынган чүүлдерни чамдык албан-дужаалдыг кижилерниң күүсетпейн барганы. Ооң уламындан школаларга, уруглар садтарынга санитар-эпидемиология ажылдары чогуур үезинде чоруттунмаан, дезинфекция кылыр хүлээлге күүсеттинмээн, санитар-чырыдыышкын ажылдарын үскен боор турар. Кожуун чагыргазының тускайлаан акшазы безин өй-шаанда шилчиттинмээн.

Чазак комиссиязының хуралынга кожууннуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи Аяна Сайды, кол эмчи Россина Соян, кожуун чагырыкчызының оралакчызы Март-оол Бүрен, чагырга даргазы Баир Дамдын олар чүве чугаалааш, бо аарыгны болдурбас талазы-биле бүгү-ле хемчеглерни алырын аазааннар.

Комиссия эргежок чугула даалгаларны Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызынга, Росхереглелхайгааралдың Тыва Республикада эргелелинге, кожууннуң болгаш сумуларның чагыргаларынга берген. Кожуунда саргарар аарыгның байдалын доктаамал хайгааралга алырын, хамчыкка удур хемчеглерни өй-шаанда күүседириниң эргежок чугулазын айыткан. Дезинфекция кылыр чүүлдер, сыкыртыр эмнер садарынга, аарыг халдадып болур кижилерни лабораторияга шинчииринге эргежок чугула акша-хөреңгини тускайлаарын кожуун чагыргазынга сүмелээн.

Дангыт ЧЫДЫМ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 27-де «2008-2010 чылдарда Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын бээриниң программазының дугайында» № 759 доктаалын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2008 чылдың апрель 2 № 201 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1.Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июль 27-де «2008-2010 чылдарда Тыва Республиканың күрүне магадылалдарын бээриниң программазының дугайында» №759 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Тыва Республиканың девискээринге чүък чедирилгезинге чедери берге чурттакчылыг черлерниң даңзызын бадылаарының дугайында

2008 чылдың март 12 № 120 Кызыл хоорай

Республиканың берге физико-географтыг байдалын болгаш чедери берге черлерде нийти ажыглалдың автомобиль оруктарының чок боор турары-биле ол черлерге чурттакчы чоннуң аргыжылгазынга болгаш чүъктер чедирилгезинге харылзажыры берге апаар сезоннуг үелер тургустунуп келир. Россия Федерациязының 1993 чылдың февраль 19-та «Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарында болгаш аңаа деңнээн черлерде чурттап база ажылдап турар кижилерге күрүне магадылалдары болгаш компенсациялар дугайында» № 4520-1 Хоойлуга база Россия Федерациязының Президентизиниң 1994 чылдың май 16-да «Тыва Республиканың девискээрин Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарынга болгаш аңаа деңнээн черлерге хамаарыштырарының дугайында» № 945 Чарлыынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың девискээринге чүък сөөртүлгезинге чедери берге чурттакчы пунктуларның дараазында даңзызын бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 12-де № 120 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың девискээринге чүък сөөртүрүнге чедери берге чурттакчылыг пунктуларның ДАҢЗЫЗЫ

1.Бай-Тайга кожуун: Кара-Хөл, Бай-Тал суурлар.

2.Чөөн-Хемчик кожуун: Элдиг-Хем.

3.Мөңгүн-Тайга кожуун: Мугур-Аксы, Кызыл-Тайга, Тоолайлыг суурлар.

4.Өвүр кожуун: Чаа-Суур, Ак-Чыраа, Дус-Даг, Саглы суурлар.

5.Улуг-Хем кожуун: Эйлиг-Хем, Эъжим.

6.Бии-Хем кожуун: Хүт, Севи.

7. Каа-Хем кожуун: Сизим, Эржей, Үжеп, Катазы чурттакчылыг черлер.

8.Кызыл кожуун: Кара-Хаак, Черби суурлар.

9. Эрзин кожуун: Качык.

10. Тожу кожуун: Тоора-Хем, Адыр-Кежиг, Ий, Сыстыг-Хем, Чазылары (Хамсара), Ырбан суурлар.

11. Тере-Хөл кожуун: Кунгуртуг, Тал, Белдир-Чазы, Оттук-Даш суурлар.

Тыва Республиканың иштики херектер органнарының Тыва Республиканың республика бюджединиң күсели-биле тудуп турар ажылдакчыларының акша хандырылгазын өстүрериниң дугайында

2008 чылдың март 4 № 104 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазааның 2007 чылдың декабрь 1-де «Федералдыг чамдык күүсекчи эрге-чагырга органнарының ажылдакчыларының болгаш шериг албанныгларның акша хандырылгазын өстүрериниң, Россия Федерациязының Чазааның чамдык шиитпирлерин өскертириниң болгаш күжүн чидирген деп санаарының дугайында» №837 доктаалынга дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1.Тыва Республиканың иштики херектер органнарының Тыва Республиканың республика бюджединиң күсели-биле тудуп турар ажылдакчыларының штат албан-дужаалдарының болгаш тускай аттарының талазы-биле шалың төлевириниң тургускан хемчээлдерин 2007 чылдың декабрь 1-ден 1,15 катап өстүрер.

2. Тыва Республиканың иштики херектер органнарының Тыва Республиканың республика бюджединиң күсели-биле тудуп турар ажылдакчыларының тускай аттарының талазы-биле шалың акшазының хемчээлдерин тургузар.

3. Ажылдакчыларның шалың хемчээлин өстүрүп тура, оларның хемчээлин көвүдээр талазынче бүдүн мугур рубль болур кылдыр тургузар.

4. Ажылдакчыларның акша хандырылгазын бо доктаалга дүүштүр төлээри-биле чарыгдалдарны Тыва Республиканың республика бюджединге Федералдыг фондудан үндүрүп турар субвенцияларның күсели-биле чорудар.

5. Бо доктаал аңаа албан езузу-биле ат салган хүнүнден эгелеп күштүг боор кирер болгаш 2007 чылдың декабрь 1-ден тургустунган эрге-хоойлу хамаарылгаларынга күштүг болур.

6. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлде эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 13-те «Тыва Республиканың ажылдап турар хамаатыларының немелде диспансеризациязын эрттирериниң дугайында» № 134 доктаалынга өскерилгелер кииреринең дугайында

2008 чылдың апрель 24 № 241 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазааның 2007 чылдың декабрь 24-те «Ажылдап турар хамаатыларның немелде диспансеризациязын эрттирерингe 2008-2009 чылдарда медицинаның албан камгаладылгазының Федералдыг фондузунуң бюджединден медицинаның албан камгаладылгазының девискээр

(Уланчызы 4-7-ги арыннарда).

фондуларының бюджеттеринче субсидиялар бээриниң чурумунуң дугайында» № 921 доктаалын болгаш Россия Федерациязының Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде яамызының 2008 чылдың февраль 20-де «Ажылдап турар хамаатыларның 2008-2009 чылдарда немелде диспансеризациязын эрттирериниң дугайында» № 80-н Чарлыын күүседири-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 13-те «Тыва Республиканың ажылдап турар хамаатыларынга 2008 чылда немелде диспансеризацияны эрттирериниң дугайында» № 134 өскерилгелерни киирер.

2.Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдиң Дүрүмүнге өскерилгелер киирериниң дугайында

2008 чылдың май 28 № 299 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 15-те «Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдиң структуразын болгаш Дүрүмүн бадылаарының дугайында» № 607 доктаалы-биле бадылаан Дүрүмге өскерилгелерни киирип, ону 5.8 пункт-биле дараазында утказыг немээр:

«5.8. биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң хөгжүлдезиниң адырынга регионалдыг болгаш муниципалдар аразының программаларын болгаш төлевилелдерин боттандырарын хандырар.».

2.Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С.ТЕН.

Республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни, Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглап тура, күштүг бооп турар хоойлужудулганы сагыыры дээш контрольду болгаш хайгааралды боттандырар талазы-биле күрүне хүлээлгелерин Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаның күүселдезиниң административтиг регламентизин бадылаарының дугайында

2008 чылдың июнь 25 №393 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Чазааның 2005 чылдың ноябрь 11-де «Күрүне ачы-дузаларын бээриниң күрүне хүлээлгелерин болгаш административтиг регламентилерниң күүселдезиниң административтиг регламентилерин ажылдап кылыр болгаш бадылаар чурумунуң дугайында» №679 доктаалының 5-ки пунктузунга үндезилеп Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Мында капсырган Республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни, Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглап тура, күштүг боор турар хоойлужудулганы сагыыры дээш контрольду болгаш хайгааралды боттандырар талазы-биле күрүне хүлээлгелерин Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаның күүселдезиниң административтиг регламентизин бадылаар.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаны ук Административтиг регламентиниң күүселдезин хандырар.

3. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың январь 15-те «Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанының ревизиялар болгаш хыналдалар эрттирер чурумунуң дугайында инструкцияларны бадылаарының дугайында» №5-р айтыышкынын күш чок деп санаар.

4. Тыва Республиканың Культура болгаш информация политиказының яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 25-те №393 доктаалы-биле бадылаан

Республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни, Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглап тура, күштүг боор турар хоойлужудулганы сагыыры дээш контрольду болгаш хайгааралды боттандырар талазы-биле күрүне хүлээлгелерин Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаның күүселдезиниң АДМИНИСТРАТИВТИГ РЕГЛАМЕНТИЗИ

I. Ниити чүүлдер

1. Республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни, Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглап тура, күштүг боор турар хоойлужудулганы сагыыры дээш контрольду болгаш хайгааралды боттандырар талазы-биле күрүне хүлээлгелерин Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанының күүселдезиниң административтиг регламентизи (моон ыңай – Регламент дээн), Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанының (моон ыңай – Албан дээн) хөделиишкиннериниң хуусааларын болгаш хажык чогун (административтиг чорудулгаларны), Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының өске-даа органнары болгаш организациялар-биле айыттынган күрүне хүлээлгелерин боттандырып турда Албанның кады ажылдажылгазының чурумун тодарадыр.

2. Республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни, Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглап тура, күштүг боор турар хоойлужудулганы сагыыры дээш контрольду болгаш хайгааралды боттандырар талазы-биле күрүне хүлээлгелерин болза:

Россия Федерациязының Бюджет кодекизинге;

Россия Федерациязының Хамааты кодекизинге;

Административтиг хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннарының дугайында Россия Федерациязының кодекизинге;

Россия Федерациязының Хамааты чорудулга кодекизинге;

Тыва Республиканың 2005 чылдың ноябрь 20-де «Тыва Республикада бюджет чорудулгазының дугайында» №1127 ВХ-1 Хоойлузунга;

Тыва Республиканың 2003 чылдың февраль 14-те «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» №153 Хоойлузунга;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2005 чылдың январь 20-де «Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанының айтырыглары» №89 чарлыынга;

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың май 21-де «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының структуразының дугайында» №95 чарлыынга;

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 15-те №605 доктаалы-биле бадылааны, Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның дугайында дүрүмге;

Ревизияларны болгаш хыналдаларны эрттирер адырда эрге-хоойлу хамаарылгаларын, оларның түңнелдери-биле Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгаларында көрдүнген хемчеглерни алырын таарыштырып турар Россия Федерациязының, Тыва Республиканың өске-даа эрге-хоойлу актыларынга дүүштүр боттандырар.

3. Албан республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни, республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглааны дээш дараазындагы саң-хөө контролюн ревизиялар болгаш хыналдалар эрттирер арга-биле шуут боду боттандырар.

4. Ревизияның (хыналданың) сорулгазы - республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни, республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглаарының хоойлу езугаар боор турарын, ооң иштинде тускай сорулгалыын, ажыктыын болгаш камналгалыын тодарадыры.

5. Ревизияның (хыналданың) темазындан хамаарыштыр ревизия (хыналда) үезинде:

ажыл-чорудулгазының тургузукчузу документилерге тааржып турарын;

сметада көрдүнгенин санаарын;

орулгалар болгаш чарыгдалдар сметазының күүселдезин;

Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин, ооң иштинде күрүне хереглелдеринге барааннар, ажылдар, ачы-дузалар алырынга ажыглаарын;

трансферттер (субвенциялар болгаш субсидиялар, өнчүзүнден хамаарылга чокка кандыг-даа организацияларга Тыва Республиканың республика бюджединден аңгылап берген субвенцияларны болгаш субсидияларны кириштир, бюджет кредиттери болгаш инвестициялар) хевирлиг алган Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин ажыглаарын;

Тыва Республиканың республика бюджединиң күүселдезин, база ол ышкаш ооң күүселдези дээш контрольду;

Тыва Республиканың республика бюджединден акша-хөреңгилериниң, бюджеттер аразының трансферттериниң, Тыва Республиканың республика бюджединден берип турар бюджет кредиттериниң, ссудаларының болгаш инвестицияларының, Тыва Республиканың Чазааның магадылалдарының алыкчыларының Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының негелделерин сагып турарын;

сайгарлыкчы болгаш орулга киирип турар өске-даа ажыл-чорудулгадан акша-хөреңгилерниң кирип турарын болгаш чарыгдалдарын;

республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерниң камгалалын хандырарын;

оперативтиг башкарылгада болгаш ажыл-агыйжы эргелелде турар республика эт-хөреңгизин ажыглаарын, республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни ажыглаанындан республика бюджединде орулгаларның кирип турарын;

бухгалтер (бюджет) отчедун чорударын, бухгалтер (бюджет) отчедунуң шынныг болурун өөренир талазы-биле контрольдуг хемчеглерни эрттирер.

6. Административтиг регламентиниң 1 эгезиниң 5-ки пунктузунда айыттынган контрольдуг хемчеглерни:

Тыва Республиканың республика бюджединден акша-хөреңгилер ап турар организацияларга;

республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни ажыглап турар организацияларга;

Тыва Республиканың республика бюджединден саң-хөө дузазының, Тыва Республиканың Чазааның магадылалдарының, бюджет чээлилериниң, бюджет ссудаларының болгаш бюджет инвестицияларының алыкчылары-организацияларга;

хынаттырып турар организациядан акша-хөреңгилерни, материалдыг үнелиг чүүлдерни болгаш хынаттырып турар организацияның чогуур бижиктеринге, документилеринге болгаш медээлеринге бижиктерни, документилерни болгаш медээлерни шүүштүрген хевирлиг документилерни алган, өнчүзүнүң хевиринден хамаанчокка кандыг-даа организацияга хамаарыштыр чорудар.

II. Административтиг чорудулгалар

Албанның чорудуп турар ревизияларының (хыналдаларының) планнаашкынын организастаарының чуруму

7. Ревизия (хыналда) албаны Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бадылааны планынга дүүштүр Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның ажылын чорудар.

8. Ажыл планын Тыва Республиканың Чазааның Даргазының даалгаларынга, Тыва Республиканың Чазааның доктаалдарынга, айтыышкыннарынга, үндезинниг доктаалдарга, республиканың эрге-хоойлу органнарының негелделеринге болгаш оларның кирген чуруму езугаар хамаатыларның билдириишкиннеринге үндезилеп тургузар.

9. Ажыл планынга хынаттырып турар организацияларны (контрольдаар объектилерни), ревизияларның (хыналдаларның) хуусааларын, хынаар үезин болгаш харыысалгалыг күүсекчилерин айытпышаан күүседири албан ревизиялар (хыналдалар) даңзызын айтыр.

Планны тургузар үези – кварталдап тургузар.

10. Ол-ла хынап турган үеде ол-ла байдалдар дээш катап ревизия (хыналда) эрттирери, хынаттырып турар организацияның ажыл-чорудулгазында хажыдыышкыннарны (чаа тыптып келген байдалдарны) бадыткап турар бижимел хевирлиг долдурган информация кирген таварылгадан аңгыда, хоруглуг.

11. Ажыл планын Албанның килдистер начальниктериниң Планның төлевилелинге киирген саналдары-биле Ажылдың планын тургузары дээш харыысалгалыг Албанның килдизи бо Регламентиниң 12-ги пунктузунда доктааткан негелделерге, база чогуур органнарже чоруткан негелделерге алган харыыларга дүүштүр тургузар.

12. Ажыл планын тургузар талазы-биле Албанның ревизияларны (хыналдаларны) чорудары дээш харыысалгалыг килдистер начальниктериниң киирген саналдарынга:

- хынадып турар организацияның ады;
- ревизияның (хыналданы) чорударының үндезини;
- ревизияның (хыналданың) темазы;
- хынаар үези (ревизияладыр (хынадыр) организацияның ажыл-чорудулгазының үези);
- ревизияның (хыналданы) чорудар үези;
- ревизияны (хыналданы) эгелээр үези;
- ревизияның (хыналданың) хевири;
- ревизияның (хыналданың) материалдарын Албанның бээр хуусаазы турар.

13. Ажыл планын тургузар талазы-биле саналдарны белеткеп тура, ревизияларны (хыналдаларны) шилиирде дараазында талаларны барымдаалаар:

- ревизияларны (хыналдаларны) чорударының хоойлу езугаар болурун, үезинде болгаш өй-өйлеп эрттирерин;
- эрттирип турар ревизияларының (хыналдаларының) тода болурун, онза чугулазын болгаш барымдаалыын;
- курлавырлар-биле (күш-ажылчы, техниктиг, материалдыг болгаш саң-хөө) хандырылгазының деңнелин;
- чарыгдаттынар бүгү үени барымдаалаап (чижээ, дугуруштурар дээш, оон-даа өске) күүседип болур хуусааларын;
- планнаттынган хемчеглерниң болдунарын, даалганы деңге хуваарын (үени болгаш күш-ажылчы курлавырлар-биле);
- ревизияларны (хыналдаларны) эрттирериниң экономиктиг чогумчалыы;
- пландан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) чорударынга курлавырда үениң барын барымдаалаар.

14. Албанның Ажыл планының төлевилелин пландан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) чорудар, база ол ышкаш Албанның ажылдакчыларының ревизияларга (хыналдаларга) киржириниң курлавыр үезин көөрүн барымдаалап тургузар.

15. Албанның Ажыл планын тургузары дээш харыысалгалыг килдизи Ажыл планының төлевилелин Албанның удуртукчузунуң оралакчызынга дугуруштурары-биле киирер.

16. Ажыл планын Албанның удуртукчузунуң оралакчызы-биле дугуруштурган соонда Албанның удуртукчузунга дугуруштурары-биле киирер.

17. Албанның удуртукчузу Ажыл планын Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга бадылаары-биле чорудар.

18. Албанның Ажыл планын тургузары дээш харыысалгалыг килдизи бадылаан Ажыл планын алган хүнден эгелеп үш ажылчын хонуктан орайтатпайн, Албанның хыналда хемчеглерин чорудары дээш харыысалгалыг килдистеринге Ажыл планының хоолгаларын чорудар.

19. Удуртукчунуң оралакчызы Ажыл планының күүселдези дээш контрольду боттандырар.

20. Албанның удуртукчузу:

- Ажыл планында киирген ревизияларның (хыналдаларның) барымдаалыы, эрге-хоойлуга база Албанның бүрүн эргелеринге дүгжүп турары;
- Ажыл планының күүселдези чогуур өйүнде болуру;
- Ажыл планының күүселдезиниң дуга-

йында отчетту шынарлыг тургузары болгаш өйүнде киирери дээш харыысалгалыг болур.

Пландан дашкаар ревизиялар (хыналдалар)

21. Албан планындан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) чорудуп болур. Пландан дашкаар ревизия (хыналда) дээрге Ажыл планынче киирбээн ревизия (хыналда) болур.

22. Пландан дашкаар ревизияны (хыналданы) дараазында үндезиннер-биле эрттирер:

- Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле;

- Тыва Республиканың Чазааның Даргазының даалгазы-биле;

- Тыва Республиканың Чазааның доктаалдары, айтыышкыннары-биле;

- республиканың эрге-хоойлу органнарының чылдагаанын айыткан доктаалдары-биле;

- ревизияларны (хыналдарны) уткуй чорутканы-биле эрттирер.

23. Пландан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) эрттирер эң улуг хуусаазы планнаттынган ревизияларга (хыналдаларга) доктааттынган эң улуг хуусааны ажып болбас.

24. Пландан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) эрттирери дээш харыысалгалыг албан-дужаалдыг кижиниң эргелери болгаш хүлээлгелери, планнаттынган ревизияларны (хыналдаларны) эрттирери дээш харыысалгалыг албан-дужаалдыг кижиниң эргелеринге болгаш хүлээлгелеринге дөмей болур.

25. Пландан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) доктаадыры болгаш эрттирери шын болгаш хоойлу езугаар болуру дээш контрольду пландан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) эрттирериниң дугайында шиитпирни белеткеп турар үеде, база ол ышкаш Албанның ажыл-чорудулгазының иштики контролюн боттандырып тура, боттандырар.

26. Пландан дашкаар ревизияларның (хыналдаларның) түңнелдерин бо Регламентиниң 62-84 пунктуларынга дүүштүр ревизия (хыналда) актызы-биле долдурар.

Ревизияларның (хыналдаларның) программаларын белеткээр чуруму

27. Ревизия (хыналда) бүрүзүн эрттирерде ревизияның (хыналданың) программазын тургузар.

Ревизияны (хыналданы) эрттиреринге, ревизияны (хыналданы) доктааткан кижи ревизияның (хыналданың) программазын бадылаар.

28. Албанның эрттирип турар ревизияларының (хыналдаларының) программаларын ревизияларны (хыналдаларны) эрттирери дээш харыысалгалыг улус ажылдап кылыр.

29. Ревизияның (хыналданың) программазын тургузарының мурнунда белеткел үези турар, ол үеде хоойлужудулганы болгаш өске-даа нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, отчеттуг документилерни, ооң мурнундагы ревизияларның статистиктиг медээлерин, актыларын азы ревизияладыр (хынадыр) деп турар организацияның саң-хөө ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазын тайылбырлап болгаш таарыштырып турар өске-даа материалдарны өөренип көөр.

30. Ревизияның (хыналданың) программазынга:

- ревизияның (хыналданың) темазы;

- хынадып турар организацияның ады;

- ревизия (хыналда) үезинде ревизия бөлүүнүң контрольдуг хөделиишкиннер чорудуп турар кол-кол айтырыгларының даңзызы турар.

31. Ревизия (хыналда) программазынга ревизияның (хыналданың) темазын Ажыл планынга дүүштүр, чок болза ревизияны (хыналданы) доктаадырынга үндезин болган пландан дашкаар ревизияларны (хыналдаларны) эрттирер таварылгада документилерге дүүштүр айтыр.

32. Ревизияның (хыналданың) программаларынга ревизияның (хыналданы) эрттирери дээш харыысалгалыг улус адын салыр база Албанның удуртукчузу ревизияны (хыналданы) эгелээринге чедир 5 ажылчын хонуктан орайтатпайн бадылаар.

33. Эргежок чугула апарганда база ревизияны (хыналданы) эрттирериниң тодаргай байдалдарын барымдаалаап, ревизияның (хыналданың) программазын ревизияны (хыналданы) доктааткан кижи өскертип болур.

Ревизияны (хыналданы) доктаадыры

34. Ревизияны Албанның күрүнениң хамааты хаакчыттары чорудар.

35. Ревизияны:

Албанның удуртукчузу доктаадыр.

Ревизияны (хыналданы) доктаадырының дугайында шиитпирни дужаал-биле долдурар, дужаалга хынаттырар организацияның адын, хынаар үезин, ревизияның (хыналданың) темазын, ревизияны (хыналданы) эрттирер үндезинин, ревизия бөлүүнүң персоналдыг составын, ревизияны (хыналданы) эрттирер хуусаазын айтыр.

Ревизияны (хыналданы) эрттирериниң дугайында шиитпирге үндезилеп, ревизияны (хыналданы) эрттиреринге шынзыдылганы долдурар. Ревизияны (хыналданы) эрттирериниң шынзыдылгазынга ревизияны доктааткан органның адын, хынаттырып турар организацияның адын, хынаар үезин, ревизияның темазын, ревизияны (хыналданы) эрттирер үндезинин, ревизия (хыналда) бөлүүнүң персоналдыг составын, ревизияны (хыналданы) эрттирер хуусаазын айтыр.

36. Ревизияны эрттирериниң шынзыдылгазынга ревизияны доктааткан кижи адын салыр болгаш Албанның таңмазы-биле шынзыдар.

37. Эргежок чугула апарганда, ревизияга (хыналдага) киржиринге эртем болгаш өске-даа организацияларның специалистерин кииириштирип болур.

38. Ревизияны (хыналданы) эрттирер хуусаазын, ревизия бөлүүнүң санныг болгаш персоналдыг составын ревизияның (хыналданың) темазын, кылыр ажылдың хемчээлдерин, хынаттырып турар организацияның саң-хөө ажыл-агый ажыл-чорудулгазының онзагай талаларын болгаш өске байдалдарны барымдаалаап доктаадыр.

39. Ревизияны (хыналданы) эрттирер хуусаалары азы болза ревизияны (хыналданы) эгелээр болгаш төндүрер ай-хүнүн 45 ажылчын хонуктан көвүдедип болбас.

40. Ревизияны (хыналданы) эгелээр хүнү кылдыр, ревизия бөлүүнүң удуртукчузунуң ревизияны (хыналданы) эрттиреринге шынзыдылганы хынаттырып турар организацияның удуртукчузунга (моон ыңай – организацияның удуртукчузунга дээн) (ону солуп турар кижиге) азы ону төлээлеп турар кижиге тывыскан хүнүн санаар.

41. Ревизияның (хыналданың) төнген хүнү кылдыр, ревизияның (хыналданың) актызынга организацияның удуртукчузу адын салган хүнүн санаар. Организацияның удуртукчузу ревизияның (хыналданың) актызынга адын салырындан азы ону хүлээп алырындан ойталаан таварылгада, ревизияның (хыналданың) төнген хүнү кылдыр, хынаттырган организацияже ревизияның (хыналданың) актызын чоруткан хүннү санаар.

42. Ревизияны (хыналданы) эрттирер хуусаазын ревизияны (хыналданы) доктааткан кижи ревизия бөлүүнүң удуртукчузунуң чылдагаанын айытканынга үндезилеп, 30 ажылчын хонуктан хөй эвес хонуктарда узадып болур.

43. Бир эвес хынаттырып турар организацияның бухгалтер отчедунуң байдалы эки эвес, ревизияны (хыналданы) улаштыр чорудары болдунмас болза, ревизияны (хыналданы) түр үеде соксадып болур.

44. Ревизияны (хыналданы) түр үеде соксадырының дугайында шиитпирни ревизия бөлүүнүң удуртукчузунуң чылдагаанын айытканы-биле ревизияны (хыналданы) доктааткан кижи хүлээп алыр.

Ревизияны түр үеде соксадырының дугайында шиитпирни хүлээп алган хүнден эгелеп, 5 ажылчын хонуктан орайтаваан хуусаада, ындыг шиитпирни хүлээп алган кижи:

1) Албанның удуртукчузунга ревизияны (хыналданы) түр үеде соксадырының дугайында бижимел дыңнадыр;

2) хынаттырып турган организацияже база (азы) ооң үстүнде турар органче бухгалтер (бюджет) учедун катап тургузарының дугайында азы бухгалтер (бюджет) учедунда илереттинген хажыдыышкыннарны узуткаарының чок болза ревизияны (хыналданы) улаштыр чорударын болдурбайн турар өске-даа байдалдарны узуткаарының дугайында бижимел сагындырыгны чорудар.

45. Ревизияны түр үеде соксатканының чылдагааннарын узуткаан соонда ревизия бөлүү ревизияны (хыналданы) эрттирерин, ревизияны (хыналданы) доктааткан кижиниң айыткан хуусааларында катап эгелээр.

Ревизияны (хыналданы) эрттирериниң шынзыдылгазынга ревизияны (хыналданы) түр соксадырының дугайында демдеглээр, аңаа ревизияны (хыналданы) катап чорудар чаа хуусаазын айтыр.

46. Ревизияны (хыналданы) эрттиреринге белеткенип тура, ревизия бөлүүнүң киржикчилери ревизияның (хыналданың) программазын, хоойлужудулганы болгаш өске-даа нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, отчеттуг документилерни, ооң мурнундагы ревизияларның статистиктиг медээлерин, актыларын азы ревизияладыр (хынадыр) деп турар организацияның саң-хөө ажыл-агыйжы ажыл-чорудулгазын тайылбырлап болгаш таарыштырып турар өске-даа материалдарны өөренип көөр.

47. Ревизияны (хыналданы) ревизияны (хыналданы) эрттиреринге шынзыдылгада айыткан хуусаадан эрте чорудуп болур.

Ревизияны (хыналданы) чорудары

48. Ревизия бөлүүнүң удуртукчузу:

организацияның удуртукчузунга ревизияны (хыналданы) эрттирериниң дугайында шынзыдылганы көргүзер;

ревизияның (хыналданың) программазы-биле ону таныштырар;

ревизия бөлүүнүң киржикчилерин таныштырар;

ревизияны (хыналданы) эрттирериниң организас-техниктиг айтырыгларын шиитпирлээр ужурлуг.

Күрүне чажыды болуп турар медээлерлиг документилер-биле ажылдап тура, ревизия бөлүүнүң күрүне чажыды-биле ажылдап болур чөпшээрелдиг киржикчилери боттарын шынзыдып турар документилерни, даалгаларны күүседиринге чөпшээрелди көргүзер.

49. Ревизияны (хыналданы) эрттирип тура, ревизия бөлүүнүң киржикчилери албанның шынзыдылгаларлыг болур.

50. Ревизияның (хыналданың) темазын болгаш ооң программазын барымдаалап, ревизия бөлүүнүң удуртукчузу ревизия (хыналда) программазының айтырыг бүрүзүнүң талазы-биле контрольдуг хөделиишкиннерниң хемчээлин болгаш составын, база ол ышкаш контрольдуг хөделиишкиннерниң методун, хевирин болгаш аргазын тодарадыр.

51. Ревизия (хыналда) үезинде хынаттырып турар организацияның хынаттырар ужурлуг үеде кылган саң-хөө болгаш ажыл-агыйжы ажылдарын документиден болгаш херек кырында өөренир талазы-биле контрольдуг хөделиишкиннерни чорудар.

52. Контрольдуг хөделиишкиннерни долузу-биле азы шилилгелиг арга-биле чорудуп болур.

Долузу-биле чорудар арга дээрге, контрольдуг хөделиишкиннерни ревизияның (хыналданың) чаңгыс айтырыынга хамааржып турар саң-хөө болгаш ажыл-агыйжы операцияларны дөгерезин деңге каттыштыргаш, чорудары.

Шилилгелиг аргазы болза, контрольдуг хөделиишкиннерни ревизияның (хыналданың) чаңгыс айтырыынга хамааржып турар саң-хөө болгаш ажыл-агыйжы кезээнге хамаарыштыр чорудары. Шилилгениң хемчээлин болгаш ооң составын ревизия бөлүүнүң удуртукчузу, өөренип турар айтырыг талазы-биле саң-хөө болгаш ажыл-агыйжы операцияларны дөгерезин деңге үнелеп көөр арганы хандырып болур кылдыр тодарадыр.

53. Ревизияның (хыналданың) программазының айтырыг бүрүзүнүң талазы-биле контрольдуг хөделиишкиннерни долузу-биле азы шилилгелиг арганы ажыглап эрттирериниң дугайында шиитпирни ревизияның (хыналданың) программазының айтырыының утказын, ол айтырыгга хамаарышкан саң-хөө болгаш ажыл-агыйжы операцияларның хемчээлин, хынаттырып турар организацияда бухгалтер учедунуң хемчээлин, ревизияның (хыналданың) хуусаазын болгаш өске-даа хүлээлгелерни барымдаалаап ревизия бөлүүнүң удуртукчузу хүлээп алыр.

Ревизияны (хыналданы) эрттирип тура, акша-хөреңгилер болгаш үнелиг саазыннар-биле операцияларга хамаарыштыр контрольдуг хөделиишкиннерни база ол ышкаш саналга операцияларын долузу-биле чорудар арга-биле эрттирер.

54. Ревизияны (хыналданы) чорудуп тура, касса болгаш саналга операцияларынга, агар, санажылга болгаш валюта саннарының талазы-биле операцияларга, материалдыг үнелиг чүүлдер талазы-биле операцияларга хамаарыштыр контрольдуг хөделиишкиннерни албан чорудар.

55. Ревизия (хыналда) үезинде:

тургузукчу, бүрүткел, планныг, бухгалтер, отчеттуг болгаш өске-даа документилерни;

кылган саң-хөө болгаш ажыл-агыйжы операцияларын бухгалтер (бюджет) учедунда долу, өй-шаанда болгаш шын көргүскенин, ооң иштинде учеттуг регистр ːерде бижиктерни баштайгы учеттуг документилер-биле, бухгалтер (бюджет) отчедунуң көргүзүглерин аналитиктиг учеттуң медээлери-биле дөмейлеп көөр арга-биле көргүскенин;

республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерниң херек кырында барын, камгалалдыын болгаш шын ажыглап турарын, акша-хөреңгилерни болгаш үнелиг саазыннарны, саналгаларның шынныын, дажаан барааннарның, кылган ажылдарның, чедирген ачы-дузаларның хемчээлдерин, чарыгдалдарны болгаш саң-хөө түңнелдерин тургузар талазы-биле операцияларның хемчээлин;

хынаттырып турар организацияда бухгалтер (бюджет) учедун болгаш бухгалтер отчедун тургузарын болгаш ооң байдалын;

хынаттырып турар организацияда иштики контрольдуң системазының байдалын, ооң иштинде материалдыг үнелиг чүүлдерниң болгаш акша-хөреңгилерниң шимчээшкининиң, киирилделерниң долузунуң, продукцияның, акша-хөреңгилерниң болгаш материалдыг үнелиг чүүлдерниң, кылган ажылдарның болгаш чедирген ачы-дузаларның хемчээлдериниң шынныының контролюнуң барын болгаш ооң байдалын;

хынаттырып турар организацияның хажыдыышкыннарны узуткаарының, материалдыг когаралдың орнун катап тургузарының, ооң мурнундагы ревизияның (хыналданың) түңнелдери-биле буруулуг кижилерни харыысалгага онаарының талазы-биле алган хемчеглерин өөренир талазы-биле контрольдуг хөделиишкиннерни чорудар.

56. Ревизия бөлүүнүң удуртукчузу хынаттырып турар организацияның албан-дужаалдыг, материалдыг харыысалгалыг болгаш өске-даа кижилеринден ревизия (хыналда) үезинде тыптып келген айтырыглар талазы-биле эргежок чугула бижимел тайылбырларны болгаш контрольдуг хөделиишкиннерни эрттиреринге херек документилерниң хоолгаларын алыр эргелиг.

57. Ревизияны (хыналданы) эрттирип турда, хынап турар улуска ревизияны (хыналданы чорударынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле чогуур тайылбырны бээр, эргежок чугула апарганда немелде материалдарны алыр талазы-биле хемчеглерни алыр.

58. Ревизияладып турар организацияның удуртукчузу ревизия бөлүүнүң киржикчилеринге ревизияны эрттиреринге чогуур байдалдарны тургузар ужурлуг – орансаваны, оргтехниканы бээр, харылзаа ачы-дузазын чедирер, канцеляр херекселдери, машинага парлаткан ажылдары-биле дээш оон-даа өскези-биле дузаны кадар ужурлуг.

59. Ревизия (хыналда) үезинде удур хыналданы база чорудуп болур. Удур хыналданы хынаттырып турар организациядан акша-хөреңгилерни, материалдыг үнелиг чүүлдерни болгаш документилерни алган организацияларның бижиктеринге, документилеринге хынаттырып турар организацияның документилерин болгаш медээлерин шүүштүрер арга-биле чорудар.

Удур хыналданы ревизияның (хыналданың) программазы езугаар ревизия бөлүүнүң удуртукчузунуң дугурушканы-биле чорудар.

60. Ревизия (хыналда) үезинде ревизия бөлүүнүң удуртукчузунуң шиитпири-биле ревизияның (хыналданың) программазының чамдык айтырыгларынга контрольдуг хөделиишкиннерни эрттирген түңнелдери-биле шынзылганы долдуруп болур.

Айыттынган шынзылганы ревизия бөлүүнүң контрольдуг хөделиишкиннерни эрттирип турган киржикчизи тургузар, ол

аңаа адын салыр, ревизия бөлүүнүң удуртукчузу-биле дугуруштурар, хынаттырып турар организацияның чогуур ажыл участогу дээш харыысалгалыг албан-дужаалдыг кижизинге адын салдырар.

Айыттынган албан-дужаалдыг кижи шынзылгага адын салырындан ойталаан таварылгада, шынзылганың төнчүзүнге айыттынган кижиниң адын салырындан ойталаанын демдеглээр.

Шынзылгаларны ревизияның (хыналданың) актызынга, удур кылган ревизияның (хыналданың) актызынга капсырар.

61. Ревизия (хыналда), удур хыналда үезинде илереттинген хажыдыышкынын чажырып болур, чок болза аңаа хамаарыштыр доп-дораан узуткаарының талазы-биле хемчеглерни алыр апарган таварылгада, ревизияның (хыналданың) шилчилге актызын тургузар, аңаа хынаттырып турар организацияның чогуур албан-дужаалдыг, материалдыг харыысалгалыг болгаш өске-даа кижилериниң бижимел тайылбырын кожар.

Ревизияның (хыналданың) шилчилге актызын, хыналданың шилчилге актызын ревизияның (хыналданың) актызын азы удур хыналда актызын тус-тузунда долдурарынга доктааткан чурум езугаар долдурар.

Ревизияның (хыналданың) шилчилге актызынга, хыналданың шилчилге актызынга ревизия бөлүүнүң ревизияның (хыналданың) программазының тодаргай айтырыының талазы-биле контрольдуг хөделиишкиннер чорудуп турган киржикчизи, ревизия бөлүүнүң удуртукчузу болгаш организацияның удуртукчузу адын салыр.

Ревизияның (хыналданың) шилчилге актызында, хыналданың шилчилге актызында бижиттинген барымдаалаарны тус-тузунда ревизияның (хыналданың) актызынга азы удур хыналданың актызынга киирер.

Ревизияның (хыналданың) түңнелдерин долдурар чуруму

62. Ревизияның (хыналданың) түңнелдерин ревизияның (хыналданың) актызы кылдыр долдурар.

63. Удур хыналданың түңнелдерин удур хыналданың актызы кылдыр долдурар.

64. Ревизияның (хыналданың) актызын, удур хыналданың актызын орус дыл кырынга долдурар, арыннарын дугаарлаар. Ревизияның (хыналданың) актызынга, удур хыналданың актызынга эдилгелер турбас, өске-даа дугурушпаан эдилгелер турбас.

Даштыкы валюта-биле илереткен көргүзүглерни ревизияның (хыналданың) актызынга, удур хыналданың актызынга ол даштыкы валюта-биле база түңүн операцияларны чорудуп турар хүнде Россия Федерациязының Төп банкызының доктаатканы рубльге хамаарыштыр даштыкы валютаның албан езузунуң курузу-биле тодараткан рубльдерге база киирер.

65. Ревизияның (хыналданың) актызы киирилде, тайылбыр болгаш түңнел кезектерден тургустунган болур.

66. Ревизияның (хыналданың) киирилде кезээнге дараазында медээлерни киирер:

ревизияның (хыналданың) темазын;

ревизияның (хыналданың) актызын тургускан хүнүн болгаш черин;

ревизияның (хыналданы) эрттиреринге шынзыдылганың дугаары болгаш ай-хүнү;

ревизияның доктааткан үндезини, ооң иштинге планнаттынганын, чок болза чогуур органның билдириишкини, негелдези болгаш даалгазы-биле чорудуп турарының, үндезинин;

ревизия бөлүүнүң удуртукчузунуң болгаш киржикчилериниң фамилияларын, инициалдарын болгаш албан-дужаалдарын;

хынаар үезин;

ревизияны (хыналданы) эрттирер хуусаазы;

хынаттырган организацияның дугайында медээлерни:

долу болгаш кыска адын, үндүрүг төлекчизиниң тускай дугаары (ИНН), ОГРН, Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилериниң кол шиитпирлекчилериниң, айтыкчыларының болгаш алыкчыларының түңнел даңзының талазы-биле кодун;

кайы ведомствога хамааржып турарын болгаш үстүнде турар органның адын, ол органның адрезин болгаш телефонун (бар болза) айытпышаан;

тургузукчуларның (киржикчилерниң (бар болза) дугайында медээлерни;

ажыл-чорудулганың чогуур хевирлерин боттандырарынга бар лицензияларын;

кредит организацияларының бүгү агар саннарында даңзызы болгаш реквизиттерин;

хынаар үеде акша-хөреңги болгаш саналга документилерни ат салыр эргелиг турган кижилерниң фамилияларын, инициалдарын болгаш албан-дужаалдарын;

ооң мурнундагы ревизияны (хыналданы) кым болгаш кажан чорудуп турганын, база ол ышкаш хыналда үезинде илереттинген турган хажыдыышкыннарның дугайында медээлерни;

ревизия бөлүүнүң удуртукчузунуң саналы-биле хынаттырып турар организацияга тайылбыр бээриниң өске-даа эргежок чугула медээлерин киирер.

67. Ревизияның (хыналданың) тайылбыр кезээнге кылып чоруткан ажылының тайылбырын болгаш ревизияның (хыналданың) программазының айтырыг бүрүзүнген илереттинген хажыдыышкыннарын тайылбырлаар.

68. Ревизияның (хыналданың) түңнел кезээнге ревизияның (хыналданың) түңнелдериниң дугайында, ооң иштинде илереттинген хажыдыышкыннар дугайында, түңнээн информацияны киирер. Бюджет акша-хөреңгилерин тускай сорулгазынга ажыглаваанының түңнерин Россия Федерациязының бюджеттериниң чарыгдалдар классификациязының кодтарынга айтыр.

69. Удур хыналданың актызы киирилде болгаш тайылбыр кезектен тургустунар.

70. Удур хыналда актызының киирилде кезээнге дараазында медээлерни киирер:

хыналданың темазын;

удур хыналданы чоруткан айтырыглары;

удур хыналданың актызын тургускан хүнүн болгаш черин;

удур хыналданы эрттиреринге шынзыдылганың дугаары болгаш ай-хүнүн;

удур хыналданы чоруткан ажылдакчыларның фамилияларын, инициалдарын болгаш албан-дужаалдарын;

хынап турар үезин;

удур хыналданы чоруткан хуусаазын;

хынаттырган организацияның дугайында медээлерни;

долу болгаш кыска адын, үндүрүг төлекчизиниң тускай дугаарын (ИНН);

ажыл-чорудулганың чогуур хевирин боттандырарынга бар лицензиязын;

хынап турар үеде акша-хөреңги болгаш саналга документилеринге ат салыр эргелиг кижилерниң фамилияларын, инициалдарын болгаш албан-дужаалдарын;

удур хыналданы чорудуп турган ажылдакчыларның саналы-биле хынаттырып турар организацияның долу тайылбырынга эргежок чугула өске-даа медээлерни киирер.

71. Удур хыналданың тайылбыр кезээнге кылып чоруткан ажылының тайылбыры турар.

72. Ревизияның (хыналданың) актызын тургузуп тура, ону боттуг, барымдаалыг, системалыг, тода, чедингир болгаш чиге кыска кылдыр долдурар.

73. Ревизияның (хыналданың) актызында бижип турар ревизияның (хыналданың), удур хыналданың түңнелдерин документилер-биле, контрольдуг хөделиишкиннерниң түңнелдери-биле бадыткаттынган болур.

74. Ревизия үезинде илереттинген хажыдыышкын бүрүзүнүң тайылбырынга, хажыткан эрге-хоойлу актыларының болгаш хоойлужудулганың дүрүмнерин айтыр ужурлуг.

75. Ревизияның актызын:

- ийи экземплярга тургузар: бирээзин хынаттырган организацияга, бирээзин Албанга бээр;

- үш экземплярга: бирги экземплярын ревизияны (хыналданы) оларның чылдагаанныг негелдези-биле эрттирген органга; бир экземплярны хынаттырган организацияга; бир экземплярны Албанга – ревизияны (хыналданы) эрттирип турар үеде Тыва Республиканың эрге-хоойлу органының удуртукчузунуң чылдагаанын айыткан негелдези-биле, чогуур органның даалгазы-биле тургузар.

77. Ревизияның (хыналданың) экземпляр бүрүзүнге ревизия бөлүүнүң удуртукчузу болгаш хынаттырып турган организацияның удуртукчузу адын салыр.

78. Бир эвес ревизия (хыналда) үезинде уткуй чоруткан ревизияның (хыналданың) актызын ийи экземплярга тургузар: бир экземплярын Албанга; бир экземплярын хынаттырып турган организацияга;

Уткуй чоруткан хыналданың экземпляр бүрүзүнге уткуй чоруткан хыналданың акт бүрүзүнге уткуй хыналданы чоруткан ажылдакчы, база организацияның удуртукчузу адын салыр.

79. Ревизия бөлүүнүң удуртукчузу организацияның удуртукчузу-биле дугурушкаш, аңаа актыны берген хүнден эгелеп, 5 ажылчын хонуктан хөй эвес хуусаада ревизияның (хыналданың) сөөлгү актызы-биле, уткуй чоруткан хыналданың актызы-биле таныжып алыр хуусааны доктаадыр.

80. Ревизияның (хыналданың) актызынга, уткуй чоруткан хыналданың актызынга организациязының удуртукчузу удур саналдыг болганда, ол адын салып тургаш, ол дугайында бодунуң адының мурнунга демдеглээр болгаш ревизия бөлүүнүң удуртукчузунга адын салган акт-биле кады бээр. Ревизияның (хыналданың) актызының, уткуй чоруткан хыналданың актызының талазы-биле бижимел удур саналдарны ревизияның (хыналданың) актызының материалдарынга кожар.

81. Ревизия бөлүүнүң удуртукчузу бижимел удур саналдарны алган хүнден эгелеп 30 ажылчын хонуктуг хуусаада ол удур саналдарның барымдаалыын сайгарып көөр болгаш оларга хамаарыштыр бижимел түңнелди үндүрер. Айыттынган түңнелди ревизияны (хыналданы) доктааткан кижи бадылаар. Түңнелдиң бир экземплярын хынаттырган организацияже чорудар, бир экземплярын ревизияның (хыналданың) материалдарынга кожар.

82. Ревизияның (хыналданың) бир экземплярын алганының дугайында организацияның удуртукчузу азы төлээлеттирген кижи Албанга артар экземплярга демдеглээр. Ындыг бижикке ревизияның (хыналданың) актызын алган айын-хүнүн, актының алган кижиниң адын база айыткан турар ужурлуг.

83. Организацияның удуртукчузу ревизияның (хыналданың) актызынга адын салырындан азы ону алырындан ойталаан таварылгада, ол дугайында ревизия бөлүүнүң удуртукчузу айыттынган кижиниң актыга ат салырындан азы актыны алырындан ойталаанының дугайында демдеглээр. Ынчаарга ревизияның (хыналданың) актызын ол-ла хүн хынаттырып турган организацияже чагыглыг почта-биле чорудар.

84. Ревизияның (хыналданың) актызын бүгү капсырылгалар-биле кады ревизияның (хыналданы) доктааткан кижиге ревизияның (хыналданың) төнген хүнүнден эгелеп, 5 ажылчын хонуктан орайтатпайн көргүзер.

Ревизияның (хыналданың) материалдарын түүлээр, дамчыдар, учеттаар болгаш шыгжаар чурумун Албанның удуртукчузу доктаадыр.

Ревизияның (хыналданың) материалдарын боттандырарының чуруму

85. Ревизия чорудуп турган үеде Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазын, күрүнениң болгаш муниципалдыг херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганы хажытканы илереттинген болза, Албанның удуртукчузу Россия Федерациязының Бюджет кодекизинде, Россия Федерациязының Административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкыннарының дугайында кодекизинде (моон ыңай – КоАП дээн), Тыва Республиканың 2005 чылдың ноябрь 20-де «Тыва Республикага бюджет чорудулгазының дугайында» №1127 УХ-I Хоойлузунда, Тыва Республиканың 2003 чылдың февраль 14-те «Тыва Республиканың девискээринге административтиг харыысалганың дугайында» №153 Хоойлузунда (моон ыңай – ТР-ниң Хоойлузу дээн), Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 15-те №605 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле Дүрүмүнде, бо Дүрүмде көрдүнген административтиг чорудулгаларның кызыгаарында көрдүнген хемчеглерни алыр.

Сайгарып көөрү албан азы күүседири албан бижимел айтыышкыннарны үндүрери

86. Ревизияның (хыналданың) актызынга үндезилеп Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының, күрүнениң болгаш муниципалдыг херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганың хажыдыышкыннарын узуткаарының дугайында Албанның удуртукчузу сайгарып көөрү албан бижимел айтыышкыннарны үндүрер. Бижимел айтыышкынны ревизия (хыналда) төнген хүнден 10 ажылчын хонук дургузунда чорудар.

Албанның удуртукчузунуң бижимел айтыышкынынга:

- бижимел айтыышкынны киирип турар юридиктиг эргелиг албан чериниң ады;

- организацияның удуртукчузунуң – хынаттырган организацияның чагыртып турар кол башкарыкчының фамилиязы, ады, адазының ады;

- Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының, күрүнениң болгаш муниципалдың херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганың ревизияның (хыналданың) илереткен хажыдыышкыннарының барымдааларын санаар, хажыдыышкынның, акша-хөреңгилерни ажыглааны холбашкан хажыдыышкыннарлыг чоруткан саналга-төлевир операцияларының, дүрүмнерин хажыткан нормативтиг эрге-хоойлу актыларының, хажыдыышкынны бадыткап турар документилерниң алыс утказын айытпышаан, санаар;

- ревизияның (хыналданың) илереткен Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының, күрүнениң болгаш муниципалдың херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганың негелделериниң хажыдыышкыннарын узуткаар талазы-биле аргаларны (саналдарны);

- ревизияның (хыналданың) илереткен Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының, күрүнениң болгаш муниципалдыг херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганың хажыдыышкыннарын узуткаарының талазы-биле хемчеглер алыр хуусааларын;

- Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының, күрүнениң болгаш муниципалдың херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганың негелделериниң хажыдыышкынын моон соңгаар болдурбас талазы-биле хемчеглерни алырының дугайында бижимел айтыышкынны сайгарып көөр хуусаазын;

- бижимел айтыышкында даңзылаан Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының, күрүнениң болгаш муниципалдың херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганың негелделериниң хажыдыышкыннарын узуткаар талазы-биле бижимел айтыышкынны киирген албан-дужаалдыг кижиге дыңнаткан хуусаазын айтыр.

Бир эвес ревизияның (хыналданың) актызында айыткан Россия Федерациязының, Тыва Республиканың бюджет хоойлужудулгазының, күрүнениң болгаш муниципалдың херегледеринге бараанарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында хоойлужудулганың хажыдыышкыннарын узуткаар талазы-биле хынаттырган организацияга хамаарыштыр ооң үстүнде турар организация хемчеглерни ап турар таварылгада, Албанның удуртукчузу үстүнде турар организацияга ревизия (хыналда) төнген хүнден эгелеп, 10 ажылчын хонук дургузунда бижимел айтыышкынны чорудар.

87. Бижимел айтыышкынны ревизияның эрттирери дээш харыысалгалыг кижи белеткээр болгаш аңаа Албанның удуртукчузу адын салыр.

88. Албанның ревизияны (хыналданы) эрттирери дээш харыысалгалыг килдизи ревизияның (хыналданың) материалдарын боттандырып чорудуп турарының контро-

люн хандырар.

89. Бижимел айтыышкынның негелделерин күүсетпээни дээш КоАП-тың 19.5 чүүлүнүң 1-ги кезээнде болгаш Тыва Республиканың Хоойлузунуң 2.1 чүүлүнүң 1-ги кезээнде көрдүнген харыысалганы онаар.

Бюджет хүлээлгелериниң лимиттерин өскертир дугайында документилерни Албанның белеткээри

90. Республика бюджединиң акша-хөреңгилерин тускай сорулгазынга ажыгла-вааны илереттинген таварылгада, тускай сорулгазынга ажыглаваан бюджет акша-хөреңгилерин маргыш чок чурум езугаар бюджет акша-хөреңгилериниң кол башкарыкчыларының, башкарыкчыларының болгаш Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилериниң алыкчыларының агар саннарындан тыртарының дугайында информацияны (моон ыңай – информация дээн) Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче Албан чорудар.

Информацияны электроннуг хевирлиг болгаш саазынга долдурар.

91. Тыртарының дугайында информацияга чүгле ревизияның (хыналданың) чогуур актызында республика бюджединиң акша-хөреңгилерин тускай сорулгазынга ажыглаваанын илереткен түңнерге хамаарыштыр барымдааларның түңнерин айтыр.

92. Информацияга Албанның удуртукчузу адын салыр.

93. Тыртарының дугайында информацияга ховар таварылгаларда ревизияның (хыналданың) чогуур актыларының хоолгаларын кожар.

Административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкыннарының дугайында херектерни оттурары база административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкыннарының дугайында херектерни көөрү

94. Бюджет акша-хөреңгилерин тускай сорулгазынга ажыглавааны, республика бюджединден азы муниципалдыг тургузугнуң муниципалдыг бюджединден дедир эгидер үндезин-биле алган бюджет акша-хөреңгилерин эгидер хуусаазын хажыткан, республика бюджединден азы муниципалдыг тургузугнуң муниципалдыг бюджединден орнун тургузар үндезинге берген бюджет акша-хөреңгилерин ажыглааны дээш төлевирни доктааткан хуусаада бюджет акша-хөреңгилериниң алыкчызы шилчитпээн таварылгада, Албанның бүрүн эргелиг албан-дужаалдыг улузу КоАП-тың 28.1, 28.2 чүүлдери, 28.3 чүүлүнүң 2-ги кезээниң 11-ги пунктузунда, 28.5 чүүлүнде, Тыва Республиканың Хоойлузунуң 2 (1).1, 2 (1).2, 2 (1).3 чүүлдеринде, Тыва Республиканың Хоойлузунуң 7.1 чүүлүнүң 1-ги кезээниң 15-ки пунктузунда доктааткан чурум езугаар административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкыннарының дугайында протоколду тургузар.

Күрүнениң болгаш муниципалдың хереглелдеринге бараанннарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салыр аргазының дугайында шиитпирни хүлээп тура, күрүнениң болгаш муниципалдың хереглелдеринге бараанннарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салыр дугайында хоойлужудулганы күүсетпээни; күрүнениң болгаш муниципалдың хереглелдеринге бараанннарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салыр чурумну хажытканы; күрүнениң болгаш муниципалдың хереглелдеринге бараанннарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге чагыгларны салырының дугайында шын эвес информацияны бергени, парлааны база салганы, база ол ышкаш шын эвес медээлерни чорутканы, чагыгларны салганының түңнелинде шынчы эвес дажыкчыларның даңзызын күрүне болгаш муниципалдыг дугуржулгалар даңзызынче кииргени; күрүнениң болгаш муниципалдың хереглелдеринге бараанннарны дажыырынга, ажылдарны кылырынга, ачы-дузаны чедиреринге күрүнениң азы муниципалдың керээзиниң негелделерин хажытканы дээш Албанның бүрүн эргелиг албан-дужаалдыг улузу КоАП-тың 23.66 чүүлүнүң 2-ги кезээниң 4-кү пунктузунда, 28.3 чүүлүнүң 1-ги кезээнде доктааткан чурум езугаар административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкынының дугайында протоколду долдурар.

Тыва Республиканың Хоойлузунуң 2 (1).1, 2 (1).2, 2 (1).3 чүүлдеринде, КоАП-тың 7.29-7.32 чүүлдеринде көрдүнген административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкыннарының дугайында херектерни Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албанның удуртукчузу азы ооң оралакчызы КоАП-тың 23.7, 23.66 чүүлдери, Тыва Республиканың Хоойлузунуң 7.1 чүүлүнүң 1-ги кезээниң 15-ки пунктузу, Хоойлунуң 7.2. чүүлүнүң 1 (1) кезээ езугаар КоАП-тың 29.1 – 29.13 чүүлдеринде доктааткан чурум езугаар сайгарып көөр.

Албанның саң-хөө-бюджет адырында Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазын сагып турары база хайгааралы дээш хүлээлгелерин күүседип турар үеде Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилерин, республика өнчүзүнде турар материалдыг үнелиг чүүлдерни ажыглап тура Тыва Республиканың, ооң иштинде албан-дужаалдыг кижилерниң, эргелерин болгаш хоойлу езугаар сонуургалдарын суд органнарынга төлээлээри

95. Тыва Республиканың Хоойлузунуң 2 (1).1 чүүлү-биле кеземчени доктаарының дугайында Албанның доктаалынга хомудалдар талазы-биле шиитпирлерни юридиктиг эргелиг албан черлериниң удурланырының дугайында, Албанның, ооң албан-дужаалдыг кижилериниң нормативтиг эвес эрге-хоойлу актыларынга, шиитпирлеринге болгаш хөделиишкиннеринге (хөделбээнинге) хууда кижилерниң, албан-дужаалдыг кижилерниң болгаш юридиктиг эргелиг албан черлериниң удурланырының дугайында Тыва Республиканың эргелерин болгаш хоойлу езугаар сонуургалдарын төлээлээр талазы-биле арбитраж судунга суд сайгарылгазынга киржиринге үндезини болза, айыттынган кижилерниң Албанның доктаалдарынга хомудалдар талазы-биле шиитпирлеринге удурланырының дугайында Тыва Республиканың Хоойлузунуң 2 (1).1, 2 (1).2, 2 (1).3 чүүлдери, КоАП-тың 7.29 – 7.32 чүүлдери-биле Албанның, ооң албан-дужаалдыг кижилериниң нормативтиг эвес эрге-хоойлу актыларынга, шиитпирлеринге болгаш хөделиишкиннеринге (хөделбээнинге) кеземчени доктаарының дугайында арбитражтыг судка Россия Федерациязының Арбитраж чорудулга кодекизинге (моон ыңай - АЧК дээн) дүүштүр билдириишкинни кииргени болур.

96. Албанга киирген билдириишкинниң хоолгазын херек эмгелели дээш харыысалгалыг кижи Албанда доктааткан чурумга дүүштүр бүрүткээр.

97. Албанның удуртукчузу билдириишкинни алган дораан ооң күүсекчизин доктаадыр.

98. Билдириишкин киргенде, күүсекчи административтиг эрге-хоойлу хажыдыышкыннарының болгаш херекке хамаарышкан өске-даа материалдарның дугайында херектиң материалдарын белеткээр.

99. Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле күүсекчи АЭК-тиң 131 чүүлүнге дүүштүр билдириишкинге чылдагаанын айыткан үнелелди белеткээр болгаш аңаа Албанның удуртукчузу адын салыр.

100. Билдириишкинни хүлээп алырының, херек талазы-биле чорудулганы оттурарының болгаш баш удур суд сайгарылгазын доктаадырының дугайында тодарадылга келгенде күүсекчи болза, ооң күүселдезинде турар билдириишкин бүрүзүнге хууда кижилерниң, албан-дужаалдыг кижилерниң болгаш юридиктиг эргелиг албан черлериниң Албанның административтиг эрге-хоойлу актыларының, нормативтиг эвес эрге-хоойлу актыларының, шиитпирлериниң болгаш хөделиишкиннериниң (хөделбээнниң) дугайында херектериниң талазы-биле доктаалдарга хомудалдар талазы-биле шиитпирлеринге удурланганының дугайында херекти тургузар, кирип турар суд актыларын, херектиң материалдарын, негелделерни, билдириишкинни, ооң судче берип турган чорудулга документилерин болгаш ук билдириишкинге хамаарышкан өске-даа материалдарны аңаа көктээр.

101. Күүсекчи ооң белеткээн үнелелинге капсырылга боол турар эргежок документилерниң хоолгаларын белеткээр болгаш эргежок чугула апарганда херек эмгелели дээш харыысалгалыг кижиге шынзыткаш, ооң иштинде билдириишкин киирген улуска болгаш өске-даа херекте киржип турар улуска түңнелдиң хоолгаларын чорутканын бадыткап турар документилерни база Албанның бүзүредилгелерин чорудар, база ол ышкаш АЭК-тиң 113 чүүлүнде доктааткан чурум езугаар капсырган документилери-биле херекте киржип турар улустарже болгаш суд черинче чорудар.

102. Албанның аңаа берген бүзүредилгезинге үндезилеп, баш удур болур суд хуралынга киржир.

103. Херекке суд сайгарылгазын доктааттканының дугайында судтуң тодарадылгазын алганда, айыттынган тодарадылганы херектиң материалдарынга кожар база күүсекчи суд сайгарылгазынга белеткениринге АЭК-ке дүүштүр чогуур хөделиишкиннерни боттандырар.

104. Күүсекчи суд сайгарылгазынга суд хуралының доктааткан чурумун сагып киржир.

105. Арбитраж судунуң бирги чадазының күштүг боол кирбээн шиитпирин алганда, ону кассация судунуң чорудулгазының чуруму езугаар катап хомудаан таварылгада күүсекчи кижи Албанның даалгазы-биле катап киирер хомудалды АЭК-тиң 260 чүүлүнүң чуруму езугаар белеткээр болгаш аңаа Албанның удуртукчузу адын салыр.

106. АЭК-тиң 260 чүүлүнде доктааткан чурум езугаар чорудулга хуусааларын сагыывышаан, судче болгаш херекте киржип турар өске-даа улусче катап киирген хомудалды (хоолгаларын) болгаш аңаа кошкан документилерни чорударын күүсекчи хандырар.

107. Арбитраж судунуң баштайгы чадазының шиитпирин катап хомудаары болдунар таварылгада, күүсекчи кижи чылдагаанын айыткан албан бижиин Албанның удуртукчузу-биле дугуржур.

108. Баштайгы чаданың судунуң шиитпирин херекте киржип турар өске улус хомудаан таварылгада, баштайгы чаданың судунуң, күүсекчи Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле АЭК-тиң 262 чүүлүнде доктааткан чурум езугаар катап киирген хомудалга үнелелди белеткээр.

109. Кассация чадазының судунуң катап киирген хомудалды чорудулгага хүлээп алырының дугайында тодарадылгазы келгенде, Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле АЭК-те көрдүнген суд сайгарылгазынга белеткениринге чогуур хөделиишкиннерни боттандырар.

110. Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле база ооң бүзүредилгезинге үндезилеп, доктааткан чурумну сагыывышаан, суд хуралынга суд сайгарылгазынга киржир болгаш АЭК-те көрдүнген чогуур хөделиишкиннерни боттандырар.

111. Эргежок чугула апарганда күүсекчи Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле бирги чаданың судунуң тодарадылгазын АЭК-ке дүүштүр судтуң катап көөр чадазынче хомудаар.

112. Судтуң катап көөр чадазының доктаалы келгенде Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле күүсекчи бирги чаданың судунга күштүг боол кирген шиитпиринге удур хомудалды, база (азы) судтуң катап көөр чадазының доктаалын АЭК-тиң 277 чүүлүнде доктааткан чурум езугаар белеткээр болгаш АЭК-те көрдүнген чугула хөделиишкиннерни боттандырар.

113. Баштайгы судтуң күштүг боол кирген шиитпирин база (азы) судтуң катап көөр чадазының доктаалын катап чорудулганың чуруму-биле хомудаары болдунмас таварылгада, күүсекчи Албанның удуртукчузу-биле чылдагаанын айыткан албан бижиин белеткээр.

114. Баштайгы судтуң күштүг боол кирген шиитпирин база (азы) судтуң катап көөр чадазының доктаалын херекте киржип турар өске улус хомудаан таварылгада, Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле АЭК-те көрдүнген чогуур хөделиишкиннерни боттандырар.

115. Күүсекчи албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле катап киирген хомудалга АЭК-те көрдүнген чурум езугаар катап киирген хомудалга түңнелди белеткээр.

116. Катап киирген хомудалды кассация чадазының судунуң чорудулгага хүлээп алганының дугайында тодарадылгазы киргенде, Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле күүсекчи АЭК-те көрдүнген суд сайгарылгазынга белеткээринге чогуур хөделиишкиннерни боттандырар.

117. Күүсекчи АЭК-тиң 277 чүүлүнде доктааткан чурум езугаар, чорудулга хуусааларын сагыывышаан, херекте киржип турар өске киржикчилерге кассация хомудалын болгаш оларда чок аңаа кошкан документилерни чорудар.

118. Күүсекчи Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле суд сайгарылгазынга, АЭК-те көрдүнген чогуур хөделиишкиннерни боттандырар суд хуралынга доктааткан чурум езугаар киржир.

119. Эргежок чугула апарганда күүсекчи баштайгы чаданың болгаш кассация чадазының судтарының тодарадылгаларынга кассация хомудалын киирер эргелиг.

120. Кассация чадазының судунуң доктаалы киргенде, Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле күүсекчи хайгаарал чуруму езугаар күштүг боол кирген суд актыларын эде көөрүнүң дугайында билдириишкинни белеткээр. Аңаа Албанның удуртукчузу адын салыр, АЭК-те доктааттынган хуусааларны сагыывышаан, аңаа АЭК-те көрдүнген документилерни кошкаш, хайгаарал чадазының судунче чорудар.

121. Күштүг болуп кирген суд актыларын хайгаарал чуруму езугаар хомудаары болдунмас болган таварылгада, Албанның удуртукчузунга чылдагаанын айыткан албан бижиин белеткээр болгаш Албанның удуртукчузунче чорудар.

122. Күштүг болуп кирген суд актыларын хайгаарал чорудулгазының чуруму езугаар херекте киржип турар өске кижилер хомудаан таварылгада, күштүг болуп кирген суд актыларын хайгаарал чорудулгазының чуруму езугаар эде көөрүнүң дугайында билдириишкинниң хоолгазын кииргенде, күүсекчи Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле айыттынган билдириишкинге үнелелди белеткээрин боттандырар болгаш доктааткан чурум езугаар ону судче болгаш херекте киржип турар кижилерже чорудар.

123. Хайгаарал чадазының судунуң удурланып турар суд актызын эде көөрүнге херекти дамчыдарының дугайында тодарадылгазы киргенде, күүсекчи Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле суд сайгарылгазынга белеткээринге эргежок чугула хөделиишкиннерни боттандырар болгаш суд хуралынга доктааткан чурум езугаар суд сайгарылгазынга киржир, ооң үезинде аас-биле тайылбырларны кылыр эргелиг.

124. Эргежок чугула апарганда, күүсекчи Албанның удуртукчузунуң даалгазы-биле хайгаарал чадазының судунга баштайгы, катап болгаш кассация чадаларының тодарадылгаларын АЭК-те доктааткан чурум езугаар хомудаар эргелиг.

125. Хайгаарал чадазының судунуң доктаалы киргенде, күүсекчи херекти көрген түңнелдери-биле чылдагаанын айыткан албан бижиин Албанның удуртукчузунга белеткээр.

126. Хууда кижилерниң, албан дужаалдыг кижилерниң Хоойлунуң 2(1).1 чүүлүнүң талазы-биле кеземчени доктаадырының дугайында Албанның доктаалдарынга хомудалдар талазы-биле удурланырының дугайында, хууда кижилерниң, юридиктиг эргелиг албан черлериниң Албанның, ооң албан-дужаалдыг кижилериниң нормативтиг эвес эрге-хоойлу актыларынга, шиитпирлеринге болгаш хөделиишкиннеринге (хөделбээнинге) удурланырының дугайында Тыва Республиканың эргелерин болгаш хоойлу езугаар сонуургалдарын төлээлээр талазы-биле ниити юрисдикция судтарының суд хуралдарынга киржирин, бо Регламентиниң иштики эгезинде чурум езугаар, Россия Федерациязының болгаш КоАП-тың Хамаатты чорудулга кодекизинде көрдүнген онзагайлары-биле боттандырар.

127. Албан хууда кижилерниң, албан дужаалдыг кижилерниң болгаш юридиктиг эргелиг албан черлериниң Хоойлунуң 2(1).1, 2(1).2, 2(1).3 чүүлдериниң, КоАП-тың 7.29-7.32 чүүлдериниң талазы-биле кеземчени доктаадырының дугайында Албанның доктаалдарынга хомудалдар талазы-биле удурланырының дугайында, хууда кижилерниң, юридиктиг эргелиг албан черлериниң Албанның, ооң албан-дужаалдыг кижилериниң нормативтиг эвес эрге-хоойлу актыларынга, шиитпирлеринге болгаш хөделиишкиннеринге (хөделбээнинге) удурланырының дугайында Тыва Республиканың эргелерин болгаш хоойлу езугаар сонуургалдарын төлээлээр талазы-биле суд сайгарылгазынга, Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужудулгазы-биле доктааткан болгаш аңаа дүүштүр Албанның удуртукчузунуң Албанның органиазастыг, структурлуг болгаш штат характеристиказының хүлээп алган шиитпирлерин барымдаалаап, бо Регламентиниң иштики эгезинде чурум езугаар, киржир.

Эрге-хоойлу камгалаар органнарда

КҮЖЕНИИШКИННЕРНИ КАТТЫШТЫРАР ДЭЭШ...

Тыва Республиканың эрге-хоойлу камгалаар органнарының удуртукчуларының хоойлуга удур наркотиктиг бүдүмелдер саарылгазы-биле холбашкан кем-херек үүлгедиишкиннерин илередиринге болгаш доктаадырынга база коррупция-биле демиселге холбашкан айтырыгларны чугаалашкан дүүштүрүлге хуралы болуп эрткен.

Хоойлуга удур наркотиктиг, психотроптуг база күштүг дээштиг бүдүмелдер саарылгазы-биле холбашкан кем-херек үүлгедиишкиннерин, корум-чурум үрээшкиннерин илередир база ону болдурбас дээш кылып чорудуп турар ажылдарының түңнелдериниң болгаш ук категорияга хамааржыр кеземче херектерин истээриниң практиказының база судтарда көрүп турарының дугайында РФ-тиң Наркотиктер саарылгазын контрольдаар талазы-биле федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелиниң начальнигиниң хүлээлгезин күүседип турар Сергей Шульгин, ТР-ниң ИХЯ-ның организастыг кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демисел чорудар эргелелиниң начальниги Александр Степанов база ТР-ниң прокурорунуң оралакчызы Бадма Бадмаев боттарының илеткелдеринге чугаалааннар.

Бо чылдың эрткен тос айларында хоойлуга удур наркотиктер саарылгазы-биле холбашкан 741 кем-херек үүлгедиишкиннерин тодараткан, ол эрткен чылдың бола үези-биле деңнээрге, 14-ке хөй боол турар. Бо категорияның кеземче херектерин истээриниң шынарын экижидери күзенчиг деп хуралга демдеглээн. Дооскаш, судче чоруткан кеземче херектериниң саны кудулаан. Ындыг херектер 431 бооп, ооң мурнунда көргүзүгден ол 53 херекке эвээжээн. Республиканың судтары эрткен тос айларда хоойлуга удур наркотиктер саарылгазы-биле холбашкан 251 кеземче херектерин 279 хамаатыга хамаарыштыр көрген. 241 херектерге буруудаткан шииткелдерни судтар үндүрген, 124 кем-херек үүлгедикчилерин, оларның 63-үн наркотиктиг бүдүмелдерни хоойлуга удур садып-саарып турганы дээш шииткен.

Наркотиктер саарылгазы-биле холбашкан кем-херек үүлгедиишкиннерин илередирде эрге-хоойлу камгалаар органнарның оперативтиг кезектериниң кады ажылдажылгазын күштелдирериниң чугулазын удуртукчулар онзалап демдеглээннер. Хуралга ол ышкаш кеземче херектерин шынарлыг истээриниң, ооң хуусааларының база истекчилерниң хоойлунуң кеземче-процессуалдыг негелделерин албан сагыырының, наркотиктиг бүдүмелдерни хавырып тургаш, процессуалдыг документилерни шын долдурарының дугайында база чугаалашкан. Черлик өзүп турар конопляны узуткаарының талазы-биле тус черниң бот-башкарылга органнарының кошкак ажылдап турарын хуралдың киржикчилери шүгүмчүлээн.

Тыва Республикада коррупция-биле демиселдиң байдалының дугайында база коррупция-биле демиселди чорударынга ТР-ниң ИХЯ-зы, РФ-тиң федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада эргелели база РФ-тиң Наркотиктер саарылгазын контрольдаар талазы-биле федералдыг албанының Тыва Республикада эргелели боттарының бүрүн эргелерин боттандырып тура, «Россия Федерациязында оперативтиг-истелгениң ажыл-чорудулгазының дугайында» Федералдыг хоойлуну күүседип турарының дугайында илеткелди Тыва Республиканың прокурору Павел Бухтояров кылган.

Дүүштүрүлге хуралдың киржикчилери республиканың эрге-хоойлу камгалаар органнары коррупция илерээшкиннери база хоойлуга удур наркотиктиг бүдүмелдер саарылгазы-биле демисел чорудуп тура, кады ажылдажылганың дээштиин бедидеринче угланган хемчеглерни киирген доктаал төлевилелдерин хүлээп алганнар.

Дүүштүрүлге хуралдың ажылынга Тыва Республикада Кол федералдыг инспектор Александр Попов киришкен.

Тыва Республиканың прокуратуразының парлалга албаны.

Юбилейиңер-биле!

Бистиң ачавыс **Очур-оол Донгакович БИЧЕ-ООЛ** октябрь айда 60 харлаан. Ачавыска төрүттүнген хүнүн таварыштыр каң дег кадыкшылды, узун назынны, аас-кежикти, уругларының аразынга ам-даа хөй чыл чурттаарын күзедивис.

Уруглары, күдээзи, уйнуктары.

Ярмаркаже чалап тур

Көдээ ажыл-агый болгаш болбаазырадылга бүдүрүлгезиниң ажылдакчыларының хүнүнге **Көдээ ажыл-агый продукциязының ярмарказын 2008 чылдың октябрь 17-де 10.00 шакта Кызылдың Тыва эки турачылар кудумчузунга** эрттирер. Өнчүзүнүң хевиринден хамаарылга чокка көдээ ажыл-агый барааннарының бүгү бүдүрүкчүлерин ярмаркага идепкейлиг киржиринче чалап тур бис!

Харылзажыр телефоннары: **3-12-72** – ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызы; **3-84-41** – Кызыл хоорайның мэриязы.

Оргкомитет.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Тыва Республиканың Чазаанга база Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оолга, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязынга болгаш К.А.Бичелдейге, Россияның чоннарының ассамблеязынга болгаш Ч.-Д.Б.Ондарга, Каа-Хем кожууннуң баштыңы А.В.Шелеховка, Ильинка сумузунуң чагырга даргазы И.Б.Барбалдайга, «Ильинка» МКБ-ниң директору Е.С.Барбалдайга, Каа-Хем кожууннуң школаларының директорларынга, Каа-Хем кожууннуң Ильинка сумузунуң ниити билигниң ортумак школазының коллективинге, эш-өөрлеринге болгаш чаңгыс классчыларынга болгаш кажыыдалдың берге үелерин бистерниң-биле деңге үлешкен база бистиң эргим, ынак ачавыс, кырган-ачавыс, акывыс, даайывыс **Владимир Баринович БАГАЙ-ООЛДУ** сөөлгү оруктче үдээрин организастаарынга дузалажып, биске моральдыг болгаш материалдыг дузаны каткан бүгү улуска улуу-биле четтиргенивисти илередип тур бис.

Өөнүң ишти, уруглары, уйнуктары, дуңмалары, акылары, күдээлери, чээннери, чоок кижилери болгаш төрелдери.

Хүндүлүг Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол, угбавыс Зоя Дамбаевна Солдуп, Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының сайыды Каң-оол Тимурович Даваа, ТР-ниң Хамааты камгалал болгаш онза байдалдар агентилелиниң даргазы Николай Мыйтың-оолович Монгуш, депутадывыс Орлан Дайынчыевич Дамба-Хуурак, төрелдеривис база суурувустуң чону!

Силерге бистиң сугга барган уруувус, дуңмавыс **Чочагай Юрьевна ОНДАРНЫҢ** мөчүзүн дилеп тыварынга көргүскен ачы-буяныңар дээш база биске моральдыг болгаш материалдыг дузаны көргүскениңер дээш черге чедир мөгейип, четтиргенивисти илереттивис.

Авазы Валентина Дүктүгбеновна Ондар база кады төрээннери.

Чөөн-Хемчик кожуун, Хайыракан суур.

Бистиң ынак ачавыс, акывыс – **Роман Маскырович СОЯННЫ** сөөлгү оруктче үдээринге биске чедирген моральдыг болгаш материалдыг дузаңар дээш четтиргенивисти илередип, черге чедир мөгейдивис.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының болгаш Хоойлужудулга палатазының депутаттарынга болгаш Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Хонук-оол Доржуевич Монгушка четтиргенивисти илереттивис.

Тыва Республиканың медицина албан черлериниң коллективтеринге: №1 республика эмнелгезиниң коллективинге, өрттенген кижилер эмнээр база карак салбырларынга тускай четтиргенивисти илередип, Валерий Самбылдаевич Ховалыгның бодунга, Бай-Тайга болгаш Чөөн-Хемчик кожууннарының шупту эмчилеринге, 1978 чылда дооскан чаңгыс классчыларынга, Любовь Камбаевна Шулууга, Геннадий Кыргысовичиге, Катастрофа медицинازының девискээр төвүнге, ооң удуртукчузу Динара Алдын-ооловна Ховалыгга, шупту эштеривиске болгаш дөргүл-төрелдеривиске амы-хууда четтиргенивисти илередип тур бис.

Бистиң төрел-бөлүктүң чашкан ак сүдүнден, кадаандан болгаш четтиргенин илереткен сөстеривистен силерниң эки ажыл-херектериңер бүдүнгүр болзун.

Өөнүң ишти, уруглары, төрелдери.

Бистиң эргим, ынак оглувус, акывыс, дуңмавыс, ТКУ-нуң күш-культура факультединиң студентизи чораан **Айгул Казакович МОНГУШ** аныяк, чалыы назынында хай-халапка таварышкаш, элекке мөчээн.

Ол төрээн суурунуң, школазының, университеттиң, Тывазының ат-алдарын көдүрүп чораан хүндүлүг мөге. Биске берге үеде моральдыг, материалдыг дузаны каткан Чыргакының чонунга, ТКУ-нуң башкыларынга, оглувустуң чаңгыс курсчуларынга, чаңгыс классчыларынга, эдержип чораан эш-өөрүнге, Эрги-Барлыктан кудаларывыска, Чадаана, Кызыл хоорайлардан, Теве-Хая, Элдиг-Хем, Чыраа-Бажындан келген төрелдеривиске, чолаачыларга, ынак эжи Людага четтиргенивисти илеретпишаан, оларга черге чедир мөгейдивис.

Силер бүгүдеге ат-алдар, хүндү доктаап-ла чоруур болзунам!

О-ма-ни-пад-ме-хум!

Авазы, дуңмалары, честези Михаил.

Бистен садып алыңар

Минусинскиниң бирги сортунуң далганы – шоодайда 590 рубль, Алтайның бирги сортунуң далганы – шоодайда 690 рубль, Алтайның дээди сортунуң далганы – шоодайда 710 рубль, Краснодарның чигири – шоодайда 960 рубль, хендир үзү 1 литрде — 51 рубль, 5 литрде — 305 рубль, Алтайның дээди сортунуң макароннары – 18 рубль/кг, дузаттынарда ажыглаар дус – 179 рубль (50 кг), дагаа буду – 81 рубль/кг, бройлер дагаа оолдары – 83 рубль/кг, ак саржаг – 82 рубль/кг, үүрмектээн горох – 15 рубль/кг, чиңге-тараа – 19 рубль/кг, «Роллтон» лапша – 4,30 рубль/1 шт., 3 литр соктуң – 58 рубль, чарба — 110 рубль/25 кг.

Бистиң адресивис: Кызыл хоорай, Загородный доора кудумчу, бажың 19а, «Эхнатон» баазазында 3-кү склад; Каменистая кудумчузунда бажың 15; мөөңнеп болгаш үүрмектеп садар бааза, Калинин кудумчузунда бажың 25 склад №3. Мөөңү-биле садып алыр улустарга өртектер дугуржулга езугаар.

Харылзажыр телефону: **5-38-40.**

Бажыңны садып тур бис

Хуужуттунган, гаражтыг бажыңны садып тур бис. Бажың МЖК-ның чоогунда турар. Харылзаштырыкчылар турбас. Харылзажыр телефону: **89620602531.**

Чеди-Хөл кожууннуң Элегес ортумак школазының **Сергей Андреевич БЕГЗИНИҢ** адынга 2004 чылдың июнь айда тывысканы Б №1255626 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону **күш чок** деп санаар.

АЖЫЛ-ХЕРЭЭ ҮЛЕГЕРЛИГ

Мен 5-ки класска өөренип кээримге, клазым башкызы дыка аныяк башкы болган. Ооң адын ынчан Ондар ам Калындүү Чечена Идей-ооловна дээр.

Ол тыва дыл болгаш чогаал башкызы. Башкының чымчак сеткилдиин, дыл-домааның тодазын, аажы-чаңының топтуун, арын-шырайының чазык-чаагайын бичии кижи магадап ханмас турдум. Өөреникчилери бистерни база ындыг бүдүштүг кижилер болурунга ол кижизидип турган. Мергежилинге бердинген башкывыс хостуг шагында базала бистерниң аравыстан ыравас. Клазывыска солун кежээлерни, конкурстарны эрттирип, күскү арыгже агаарлап чоруп турдувус. Школа слеттарынга бистиң бир демниг клазывыс шаңналдыг черден ыравас. Солун школачы чылдарның эрткенин безин эскербейн барган бис. Чечена Идей-ооловна эң-не ынак башкым болуп артып калган.

Башкымның үлегер ап, изин истеп чоруур кижизи ооң кады төрээн угбазы Роза Идей-ооловна деп билир мен. Ол биске улусчу педагогика кичээлдерин эрттирип турган. Чончу, ажык сеткилдиг, оюн-баштак, бедик билиг-мергежилдиг башкы чораан чүве. Езулуг мерген угааныг башкы чораан деп ам медерепбилип чор мен. Ооң доостурган өөреникчилери ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларында төлептии-биле ажылдап-чурттап чоруур.

Роза Идей-ооловна хөй чылдарда Бии-Хем кожууннуң школаларынга ажылдаан. Ооң кичээлдерин өөреникчилер аажок сонуургаар. Тыва чаңчылдарны, тыва оюннарны, тыва чогаалды дендии билир башкы-ла болгай.

Роза Идей-ооловнаның кады төрээн дуңмалары шупту угбазын дөзеп, башкы болган. Владимир Идей-оолович Ондар — Ээрбек школазында, Урана Идей-ооловна — Хову-Аксында ыры-хөгжүм башкызы, 5-тен 10-га чедир клазым башкызы Чечена Идей-ооловна олар угбазының ажыл-херээн уламчылап чорууру өөрүнчүг. Ынак башкывысты кажан-даа утпас бис.

Алдынай МААДЫ.

Туран хоорай.

ШЫН

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы —2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге —2-03-88, чагаа —2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail:shyn@tuva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 7840. Чагыг 119. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыгларыдээш авторлар боттары харыылаар.